Universitat de Barcelona

Departament de Filologia Catalana

Treball de Grau

Curs 2012-13

L'APORTACIÓ LÈXICA DEL CATALÀ: ELS CATALANISMES EN EL SARD, EN EL SICILIÀ I EN EL CASTELLÀ

GEMMA COTS TALLADA

TUTORES: ÀNGELS MASSIP BONET I NEUS NOGUÉ SERRANO

Barcelona, juny del 2013

al meu pare Àngel que des d’on sigui m’ha donat forces i energia per seguir endavant

ÍNDEX

1. Motivacions.....2
2. Introducció.....2
2.1. Objectius.....3
2.2. Metodologia.....4
3. Marc teòric.....6
3.1. Lingüística històrica.....7
3.2. Datació i cronologia.....8
3.2. Geografia lingüística.....9
4. Context històric i lingüístic: un repàs dels segles X-XIV.....9
5. Circumstàncies determinants.....15
5.1. La geografia física.....15
5.2. Les rutes comercials pel Mediterrani.....16
5.3. Els dominis polítics transfronterers.....18
5.4. Els territoris limítrofs.....20
6. Recollida de dades.....21
6.1. Llengües analitzades.....21
6.2. Recull de mots.....21
6.3. Els catalanismes en el sard, el sicilià i el castellà: cas per cas.....30
7. Anàlisi dels resultats.....55
7.1. Catalanismes en el sard.....57
7.2. Catalanismes en el sicilià.....59
7.3. Catalanismes en el castellà.....60
7.4. Catalanismes en el sard i en el sicilià.....62
7.5. Catalanismes en el sard i en el castellà.....63
8. Conclusions.....65
8.1. El sard.....65
8.2. El sicilià.....69
8.3. El castellà.....71
9. Observacions finals.....72
10. Bibliografia.....73

1. Motivacions

Arran de la lectura del llibre *Manual de lingüística románica* de José-Enrique Gargallo i Maria-Reina Bastardas que vaig fer durant el curs de l'assignatura *Orígens i formació de les llengües romàniques* vaig observar que alhora de parlar sobre l'origen dels mots castellans els autors feien una atenció especial a l'aportació lèxica del català a aquesta llengua. En el mateix sentit, unes altres obres donaven compte sobre el fet que el català havia prestat un nombre considerable de mots a altres llengües, especialment al sard i al sicilià, a causa dels vincles històrics entre Sardenya, Sicília i la Corona d'Aragó. En totes les obres es destacava que no s'havia dut a terme cap estudi que presentés un recull sistemàtic de l'aportació lèxica del català a les llengües romàniques.

Així és com em vaig plantejar si seria factible de desenvolupar un treball de grau sobre els catalanismes a les llengües romàniques, concretament en el castellà, en el sard i en el sicilià. El següent pas va ser fer una primera cerca en altres manuals de lingüística i llibres de lexicologia catalana dels mots que eren considerats catalanismes a aquestes tres llengües, i vaig trobar un recull de mots prou nombrós i substanciós per elaborar-ne un treball. En un primer moment tenia l'objectiu de fer un treball en el qual, d'una banda, es definissin les característiques fonètiques dels préstecs catalans a les llengües romàniques esmentades per tal de poder deduir si un mot d'una altra llengua romànica prové del català i, de l'altra, es donés una hipòtesi sobre quin hagués estat el resultat dels mots en qüestió sense el seu pas previ pel català.

A mesura que vaig avançar en la cerca dels catalanismes comprovava que la bibliografia que havia de consultar era molt diversa, ja que no hi havia cap recull exhaustiu en aquest sentit. Al mateix temps, vaig adonar-me que hi havia moltes discrepàncies alhora de determinar si un mot era o no un catalanisme i que no hi havia un criteri únic per determinar-ho, cosa que em va fer replantejar el treball així com també limitar-ne els objectius.

2. Introducció

Un mot d'origen llatí, àrab, germànic o de qualsevol altre substrat o superestrat ha evolucionat de diferent manera a cadascuna de les llengües i l'adaptació que s'ha produït ha estat influenciada per diversos factors. Molts mots d'origen llatí que formen part del nostre vocabulari bàsic han tingut un pas previ en una altra llengua romànica abans d'establir-se definitivament al català. Aquest fet ha comportat que aquestes paraules hagin adquirit les característiques fonètiques d'aquesta llengua estrangera i que, per tant, hagin incorporat trets fonètics que no són propis de la llengua catalana. En aquest sentit, el català no és cap excepció, ja que ha desenvolupat, com qualsevol altra llengua romànica, aquest paper de transmissor de mots a altres

llengües i així és com avui en dia trobem catalanismes en el francès, en el sard, en l'italià o en el castellà.

Un dels motius per entendre el traspàs de mots d'una llengua a una altra és el domini que les nacions i els estats han tingut al llarg de la història sobre determinats territoris. L'occità, que va ser una llengua i una cultura molt influent fins a principis de segle XIII, va exportar fora de les seves fronteres terminologia religiosa, literària i de la vida cortesana, és el cas de mots com *capellà, hostal, rima, trobador* o *balada*; a finals de segle XVIII el francès va aportar a les llengües del seu entorn una gran quantitat de gal·licismes, per exemple el mots com *fusell, blonda, bucle* o *bijuteria*; al seu torn, el castellà durant els segle XVII i XVIII també va donar al francès paraules com ara *algarade, camarade* o *casque* (Gargallo i Bastardas 2007).

La Corona d'Aragó en determinades èpoques de la història també ha desenvolupat un paper important a nivell polític i cultural. La llengua de la corona, en aquest cas, el català, es va convertir en una llengua influent que va contribuir amb diversos centenars de paraules a enriquir el vocabulari d'altres llengües romàniques, especialment del castellà, però també en aquells territoris que políticament estaven sota el seu domini, com van ser Sardenya i el regne de les dues Sicílies.

Tot i que els motius històrics i polítics no són els únics per entendre la propagació de mots d'unes llengües a unes altres aquests expliquen el perquè unes llengües han pogut imposar el seu vocabulari en uns períodes determinats de la història. Una nació dominant ha imposat denominacions pròpies als seus veïns i als territoris on hi exercia el poder, però cal tenir en compte altres factors i estudiar quines paraules són les que s'han exportat a altres llengües per entendre i comprendre el fenomen de l'aportació del lèxic català a les llengües citades.

2.1. Objectius:

Un treball sobre l'aportació del lèxic català a les llengües romàniques té com a primer objectiu identificar quines són les llengües on hi ha més presència de catalanismes. Els diversos articles consultats sobre la història del lèxic català han donat una primera idea sobre quines eren les llengües susceptibles de tenir més catalanismes, i així s'ha concretar l'estudi en l'aportació lèxica del català en el sard, en el sicilià i en el castellà.

Un cop recollits tots els elements lèxics trobats a la bibliografia s'han llistat i classificat per camps semàntics. La classificació de tots els mots trobats segons aquest criteri s'ha fet amb l'objectiu de reconèixer els camps semàntics on el català ha prestat més mots en unes llengües i menys en unes altres, i analitzar el perquè un conjunt de nocions i significats ha tingut més propagació i difusió a altres llengües a través del català.

Amb els elements lèxics necessaris per realitzar el treball, el següent objectiu ha estat exposar

els motius culturals, socials, històrics o econòmics que poden explicar l'adopció de mots d'origen català a unes llengües romàniques i no a unes altres i en uns camps semàntics i no en uns altres. En aquest sentit, s'han cercat aquells episodis de la història de Catalunya que poden explicar el perquè en el sard i en el sicilià trobem catalanismes, els motius geogràfics que expliquen el flux lèxic entre el català i el castellà, i altres factors que han contribuït a augmentar la presència de catalanismes a les llengües estudiades.

En alguns dels casos estudiats també s'han identificat les característiques fonètiques dels catalanismes que no són pròpies de cadascuna de les llengües per tal d'evidenciar que aquests mots han passat pel català abans de ser adaptats a la llengua final. En aquests casos concrets s'han cercat en els manuals de lingüística històrica els canvis fonètics que expliquen l'evolució del mot a partir de l'ètim originari, i s'ha donat una hipòtesi de quin hauria estat el resultat si aquests mots no haguessin tingut influència de la llengua catalana.

2.2. Metodologia

El primer pas que s'ha fet per desenvolupar el treball que es presenta ha estat consultar la bibliografia referent a l'aportació lèxica del català. En una primera fase s'han extret mots dels següents llibres: *Manual de lingüística romànica* de Gargallo i Bastardas (2007), *Història del lèxic català* de Jordi Bruguera (1985), *Breu història de la llengua catalana* de Coloma Lleal (1990) i *El lèxic català dins la Romània* de Germà Colón (1993). A partir d'aquestes primeres lectures s'ha pogut determinar quines serien les llengües objecte d'estudi, ja que en totes elles els autors parlen sobre l'aportació lèxica del català en el sard, en el sicilià i en el castellà.

En una segona fase, s'han consultat els següents estudis: respecte dels catalanismes en el sard "El catalán en los dialectos sardos", un article de Max Leopold Wagner que es troba en el recull de les aportacions del *VII Congreso Internacional de Lingüística Romànica* de l'any 1955; respecte dels catalanismes al sicilià l'article "Prima ricognizione dei catalanismi nel dialetto siciliano" d'Alberto Vàrvaro publicat l'any 1974 a la revista *Medioevo Romanzo*, i respecte dels catalanismes al castellà l'article "Elementos constitutivos del español: catalanismos" de Germà Colón recollit a l'*Enciclopedia Lingüística Hispánica* de l'any 1967. Finalment durant la consulta d'aquestes obres també s'ha obtingut nova bibliografia per complementar la informació, sobretot en el cas del sicilià del qual se'n tenien pocs elements lèxics. L'article de Vàrvaro s'ha alimentat amb el de Salvatore Bartolotta que porta per títol "Interferencias catalano-sicilianas en el Reino de Aragón" publicat a les *Actas del XXXVI Simposio Internacional de la Sociedad Española de Lingüística* de l'any 2006.

Un cop recollits tots els mots trobats de la bibliografia se n'ha fet una llista per tal de comptar les paraules trobades a cadascuna de les llengües i reconèixer quines paraules han estat més

citades per la bibliografia. A continuació, els catalanismes s'han classificat per camp semàntic i s'han descartat aquells camps on la presència de mots d'origen català era residual. Els camps semàntics triats per al treball són: administració civil i judicial, església, peixos i pesca, comerç i ramaderia, elements de la cuina i parts de la casa, vestuari i objectes de la llar, plantes i aliments, arts i oficis, actituds humanes i un calaix de sastre (altres).

Amb el recull esquemàtic de tots els catalanismes en el sard, en el sicilià i en el castellà classificats per camps semàntics, se n'ha comprovat la seva forma fonètica als diccionaris etimològics de cada llengua. En aquest sentit, per al sard s'ha utilitzat el *Dizionario Etimológico Sardo* (Wagner 1964), per al sicilià el *Vocabolario Etimológico Siciliano* (Vàrvaro 1986), i per al castellà el *Diccionario Crítico y Etimológico Castellano e Hispánico* (Coromines i Pascual 1991) i, en algunes ocasions, el *Diccionario Crítico y Etimológico de la Lengua Castellana* (Coromines 1957).

El treball posa de manifest que tant els autors dels diccionaris etimològics com dels articles consultats sovint no coincideixen alhora de dir si un mot és d'origen català o d'una altra llengua, ja que utilitzen diversos criteris per distingir els préstecs i sovint no tenen prou arguments per arribar a una conclusió definitiva. El treball vol fer evident la manca d'acord entre les diverses fonts bibliogràfiques alhora de dir si un mot és o no un catalanisme.

Posteriorment s'han determinat quins criteris s'utilitzarien per identificar els catalanismes d'una i altra llengua, és a dir, el marc teòric a partir del qual iniciar l'estudi. A partir de les explicacions de Colón (1967: 214-216) s'han consultat els manuals de gramàtica i lingüística històriques per analitzat els canvis fonètics que han patit els mots a cadascuna de les llengües llengua, s'han mirat els atles lingüístics amb els quals s'ha observat quina ha estat l'expansió territorial dels mots i, finalment, s'ha extret dels diccionaris etimològics la datació de la documentació que reporta quin any un mot és emprat en una llengua o en una altra. També s'ha fet una explicació del context històric de l'època en la qual es produeix una major aportació d'elements lèxics catalans a les diverses llengües per tal d'entendre quines eren les circumstàncies polítiques, econòmiques, socials i culturals que van fomentar una major presència de préstecs catalans a altres llengües.

En total s'han recollit 281 catalanismes però no s'ha pogut dur a terme un estudi exhaustiu de tots ells. S'ha procurat fer aquesta fase del treball amb la màxima síntesi possible, per això s'han creat unes taules on es mostren de manera esquemàtica tots els mots recollits de cada llengua classificats per àmbits semàntics. A continuació, s'han triat deu mots de cada llengua dels diversos camps semàntics que tinguessin un interès lingüístic (fonètic), històric i etimològic per poder desenvolupar el treball. Aquestes trenta paraules (deu catalanismes del sard, deu del sicilià i deu del castellà) s'han agrupat en una mateix taula i s'ha exposat cadascuna d'elles amb la

traducció al català, i en la forma en el sard, en el sicilià, en el castellà (si és que es troba) per tal de poder observar quines llengües tenen més mots d'origen català. S'ha introduït la traducció al francès per evidenciar la poca presència de catalanismes a aquesta llengua a diferències de les altres tres estudiades.

De cadascuna d'aquestes trenta paraules s'ha creat una fitxa bàsica on es recull, en primer lloc, el significat que del catalanisme a la llengua estrangera, en segon lloc, la traducció al sard, al sicilià, al castellà i al francès i, finalment, la informació respecte de l'origen del mot, l'etimologia i la difusió a les llengües objectes d'estudi. La fitxa és una manera de recollir tota la informació de manera sistemàtica amb l'objectiu de mantenir el mateix ordre en cadascuna d'elles i facilitar-ne la lectura. Cal dir que informació extreta dels diccionaris etimològics s'ha citat textualment perquè les explicacions que donen són molt personals i un resum hagués comportat la pèrdua d'aquest caràcter propi; les citacions en sard i en sicilià no s'han traduït en aquells casos on la informació aportada podia ser fàcilment compresa pels lectors.

Després, amb totes les dades classificades i ordenades s'han analitzat els resultats obtinguts a partir dels criteris establerts, en termes generals i per a cadascuna de les llengües. En aquesta fase s'ha consultat la bibliografia referent a la gramàtica històrica, els atles lingüístics i llibres específics de la història de la llengua que s'ha contrastat amb la informació aportada pels diccionaris etimològics de cada llengua. Finalment, s'han elaborat les conclusions en les quals s'han explicat els motius segons els quals es pot explicar, d'una banda, perquè alguns mots catalans d'uns camps semàntics concrets han passat al sard, al sicilià i al castellà, de l'altra, perquè han passat a aquestes llengües i no a unes altres i, finalment, com és que han arribat a tenir la forma que tenen actualment aquestes tres llengües.

3. Marc teòric

El treball té com a marc genèric la lingüística contrastiva, ja que es relacionen les llengües entre elles en unes determinades etapes evolutives. S'ha dut a terme un estudi comparatiu entre les diverses formes que prenen els mots en les diverses llengües i s'han assenyalat els canvis que han tingut des de l'ètim original.

Colón (1967: 214-237) presenta els criteris a partir dels quals es poden determinar quins elements lèxics del castellà són d'origen català. Colón descriu tres criteris: el fonètic, el cronològic i el geogràfic per distingir els préstecs del català al castellà, i són aquests mateixos criteris els que defineixen el marc teòric del treball. El criteri fonètic s'emmarca dins de la lingüística històrica que estudia els canvis de les llengües amb el pas del temps; el criteri cronològic es basa en la documentació conservada fins els nostres dies, i el criteri geogràfic

s'engloba dins de la geografia lingüística que relaciona la llengua amb l'espai.

3.1. Lingüística històrica

Tenint en compte la gramàtica històrica de cada llengua es pot arribar a determinar, en alguns casos, si el mot obtingut és genuí d'aquella llengua o si en un estadi intermedi ha passat per una altra llengua. Cal tenir en compte que, tot i que l'element constitutiu bàsic de les llengües romàniques és el llatí (Bruguera 1985: 19), tots els pobles que han habitat el territori o han tingut alguna relació comercial, política, cultural o geogràfica són susceptibles d'haver deixat alguna característica lingüística a la llengua en qüestió.

En termes generals, en el cas del català la base presa del llatí vulgar ha estat alimentada d'un substrat preromà, d'elements grecs, d'un superestrat germànic (visigòtic i fràncic), d'un superstrat àrab, del contacte geogràfic amb l'occità, l'espanyol i el francès i, més recentment, de la influència de l'anglès, l'italià i l'alemany (Badia 1981: 4-15). És per aquests múltiples contactes entre les diverses llengües que sovint la gramàtica històrica presenta vacil·lacions i no arriba a establir amb precisió l'evolució fonètica des de l'etapa original fins a l'actual.

Després de la caiguda de l'Imperi romà, el llatí es va començar a desfragmentar en les diverses tendències idiomàtiques que anirien conformant les futures llengües romàniques. Tot i aquesta evolució dispar, alguns autors (Badia 1981: § 4,III; Lleal 1990: 90-98; López 1993: 79-81) coincideixen a distingir dins del conjunt de terres on és parlada una llengua romànica dues grans zones amb diferències fonètiques importants: la Romània occidental, que comprèn el nord d'Itàlia, Rètia, Gàl·lia i Hispània, i la Romània oriental, que comprèn l'actual Romania, el centre i el sud d'Itàlia i Dalmàcia.

TAULA 1: DIFERÈNCIES FONÈTIQUES ENTRE LA ROMÀNIA OCCIDENTAL I L'ORIENTAL

Romània Oriental	**Romània Occidental**
Pèrdua de la fricativa alveolar final [s]. DUOS: italià *due*.	Manteniment de la fricativa alveolar final [s] del llatí. DUOS: català *dos*, francès antic *deus*.
La marca dels plurals es fa més endavant amb els nominatius plurals *i* per al masculí, *e* per al femení. italià: *porta/porte, libro/libri* romanès: *casa/case, socru/socri*	Manteniment de la forma d'acusatiu plural en *as, os* per al femení i masculí plural respectivament que donarà la marca [s] com a marca general per al plural. català: *porta/portes, llibre/llibres, sogre/sogres*
Manteniment de les oclusives sordes intervocàliques llatines: P, T, C FRATER: italià *fratello*, romanès *frate* FOCUS: italià *focoso*, romanès *focos* LEPORE: italià *lepre,* romanès *iepure,* sard *lepere*	Sonorització de les oclusives sordes intervocàliques llatines: P > [b]; T > [d]; C > [g]. FRATER: friülà *fradi* FOCUS: català *fogós*, castellà *fogoso* LEPORE: català *llebre*
Tendència al manteniment de les oclusives sonores	Tendència a la pèrdua de les oclusives sonores

intervocàliques. DORMIBAT: italià *dormivo* RANCIDU: italià *rancido*	intervocàliques. DORMIBAT: català *dormia* RANCIDU: català *ranci* RUMIGARE: català *rumiar*
Manteniment de les paraules esdrúixoles. HEDERA: italià *edera,* romanès *iedera*	Pèrdua de les paraules esdrúixoles. HEDERA: portuguès *hera,* castellà *hiedra,* català *heura,* occità *èdra,* francès *lierre*
Grup consonàntic llatí CT assimila el punt d'articulació: NOCTE: italià *notte* LUCTA: italià *lotta*	Grup consonàntic llatí CT forma diftong amb la vocal precedent. NOCTE: francès *nuit,* occità *nuèit,* català antic *nuit* LUCTA: català *lluita*

Font: López (1993: 79-81).

Aquesta primera aproximació a la lingüística històrica ens serveix per adonar-nos de quines diferències existeixen entre els dos grans blocs de llengües romàniques, tot i que haurem de recórrer a les gramàtiques històriques de cadascuna d'elles per reconèixer si un mot és un catalanisme o no. En aquest sentit, s'ha agafat la *Gramàtica històrica catalana* de Antoni M. Badia i Margarit (Badia 1981: 41-102) com a punt de referència per descriure els fenòmens evolutius dels mots catalans i la *Lingüística Románica* (Lausberg 1985) per a la resta de llengües romàniques.

En algunes ocasions Colón (1967: 215) assumeix que el criteri lingüístic i, concretament, el criteri fonètic és suficient per reconèixer un catalanisme en una altra llengua. Per exemple, la paraula llatina FACIENDA ha d'haver tingut un pas intermedi pel català *feina* per haver donat *faena* en castellà, o del llatí FULICA, el mot castellà *foja* ha d'haver passat pel català *fotja.* Tot i amb això, fixar-se només amb el criteri lingüístic pot donar lloc a errors i en la majoria dels casos la lingüística històrica no dóna suficients arguments per concloure l'origen català del mot, sobretot per les semblances fonètiques entre les veus catalana i castellana, i cal recórrer als altres criteris per donar-ne un origen més precís.

3.2. Datació i cronologia

Com ja s'ha dit anteriorment, totes les llengües romàniques s'han format sota la influència més o menys intensa dels diversos substrats i superestrats. Al llarg dels segles han anat patint un traspàs de lèxic indeterminat entre unes i altres, ja sigui per exemple, a causa de la seva proximitat geogràfica, del contacte cultural o de les relacions comercials entre els territoris, com veurem més endavant. La semblança entre unes llengües i unes altres sovint fa impossible de determinar per quines fases han passat determinats mots abans d'establir-se en una llengua en concret.

És per això que és necessari tenir en compte el criteri cronològic per ser més estrictes en

l'estudi dels catalanismes. Reportar i donar testimoni a partir dels documents històrics conservats i periodificar en quines llengües trobem unes determinades paraules ens ajuda a determinar les llengües que poden haver estat receptores i les que poden haver estat emissores d'aquestes veus. És un criteri objectiu i, per tant, vàlid per datar quan apareix un determinat mot en unes llengües i no en unes altres, tot i que és un criteri limitat perquè està subjecte a la documentació conservada fins als nostres dies.

3.3. Geografia lingüística

Un altre criteri que també cal tenir en compte alhora de determinar si un mot és un catalanisme és el criteri de la geografia lingüística, és a dir, la relació existent entre les llengües i l'espai. Aquest tipus de disciplina lingüística considera les llengües com quelcom viu i dinàmic, estudia com una llengua s'ha estès, mantingut o retrocedit en un espai determinat, observa com determinats elements lingüístics es traslladen d'un sistema a un altre i com, fonèticament, són adoptats aquests elements a altres llengües. La geografia lingüística té en compte, d'una banda, les diverses llengües (oficials o no) que s'utilitzen i es parlen dins d'un territori limitat concret i, de l'altra, el contacte físic i geogràfic que hi pugui haver entre elles.

D'aquesta manera si un catalanisme, per exemple, apareix en el sard en una mateix època que ho fa en una forma semblant al castellà, al sicilià o a qualsevol altra llengua, serà motiu per defensar que aquell mot s'ha estès a partir del català a altres zones. Així, la dificultat que presenta la identificació dels catalanismes en el castellà per la semblança fonètica entre les dues llengües es pot veure resolta si aquesta veu es troba en el vocabulari d'algunes zones del sud d'Itàlia i de Sardenya (Colón 1967: 218-219).

4. Context històric i lingüístic: un repàs dels segles X - XIV

Durant el segle X Catalunya es va consolidar com a territori estable gràcies a les circumstàncies convulses dels territoris veïns. Al nord hi havia una monarquia progressivament afeblida a causa de les progressives lluites entre carolingis i robertians des de finals del segle IX; i a l'emirat de Còrdova, al sud, hi dominaven els problemes interns. Aquesta situació va ser aprofitada per les cases comtals catalanes per refermar-se en les cases de Barcelona, Pallars-Ribagorça, Urgell, Cerdanya-Besalú i Empúries-Rosselló que van regir el país amb independència durant generacions. Aquesta particular situació geogràfica i política va ser aprofitada per Guifré el Pelós, comte de Barcelona-Girona-Osona-Urgell-Cerdanya, Sunyer II comte d'Empúries-Rosselló i Ramon I comte de Pallars-Ribagorça i els seus successors per instal·lar-se definitivament en el poder (Salrach 1987: cap. VII).

MAPA 1: ELS COMTATS CATALANS AL SEGLE X

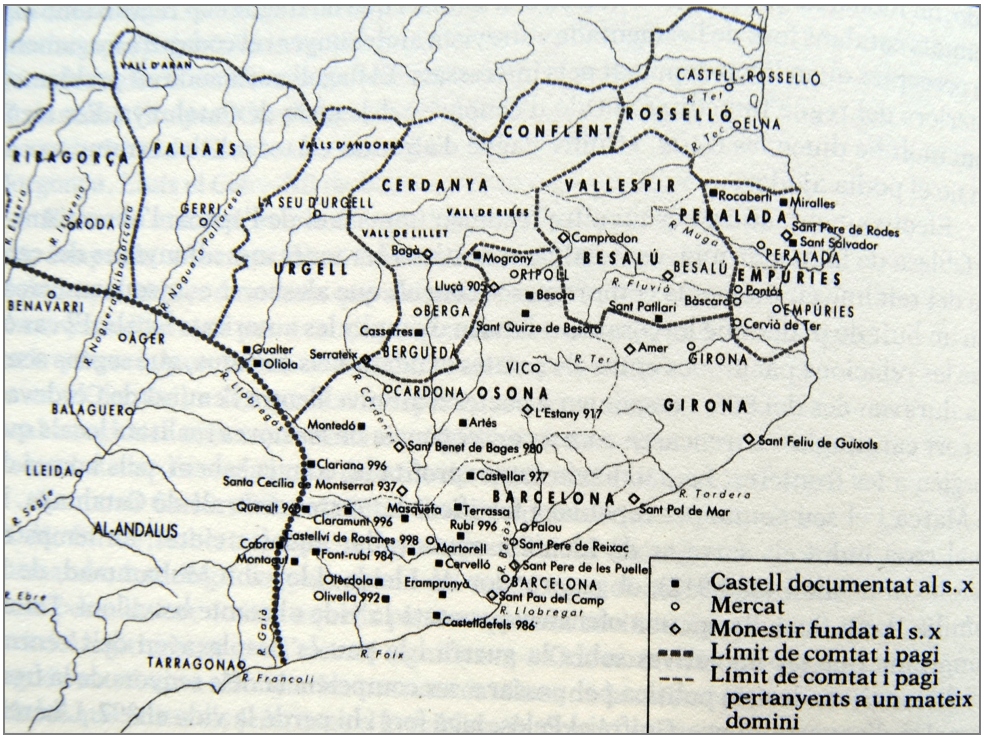

Font: Salrach (1987: 236).

Els comtes catalans de la segona meitat del segle X no se sentien part de l'Imperi o del regne dels francs i encara menys eren *Hispania*. Entre mitjans de segle X i mitjans del XI la Catalunya comtal va viure un creixement econòmic progressiu: augment de població, desenvolupament general de la producció i expansió relativa de la superfície de cultiu. Tot plegat comporta el naixement de nous nuclis que van adquirir una estructura poblacional definitiva cap al 1050, l'inici de l'establiment de les ciutats medievals i la creació de la xarxa de comunicació, teixida en època romana, que creuava la Catalunya comtal i unia els mercats. Juntament amb això, durant la mateixa època es va produir el primer grau de desenvolupament de l'activitat comercial, cosa que significa l'obertura del mercat català cap a les rutes amb l'Al-Andalus i l'inici de l'expansió comercial que va seguir al segle XII amb el comerç marítim.

En aquesta època es va començar a formar el català vulgar a la regió compresa entre les comarques actuals de l'Empordà i l'Alt Urgell (Tavani 1994: cap. II), amb una romanització més intensa a les terres costaneres que a les zones de muntanya. És a partir del segle IX que en els documents redactats en llatí es comencen a veure determinats elements d'una llengua parlada molt diferent a l'escrita, com els topònims de les epístoles que es troben en l'acte de consagració de la Seu d'Urgell de l'any 839. Eren els primers símptomes de l'inici de la diferenciació entre el llatí vulgar i la llengua parlada. Aquests primers brots de la llengua catalana es fan cada cop més evidents en els textos escrits i al segle XI ja es troben documents amb passatges en català. En aquesta època set cases comtals formaven la Catalunya Vella que es repartien la sobirania del

país i, tot i que entre elles no existia cap mena de relació jurídica ni jeràrquica a la qual totes estiguessin subjectes, sí que compartien una vida de relació social, un llenguatge comú i un nucli poderós format per Barcelona-Girona-Osona, el Casal de Barcelona.

El segle XII està marcat per la formació de la Corona d'Aragó, a partir de la unió dinàstica pactada entre el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i la reina Peronella d'Aragó el 1137. Les fronteres de la Catalunya Vella, fixades al segle IX als límits de Llobregat-Cardener-Segre mitjà-Conca de Tremp, van ser ampliades amb les conquestes dirigides al sud. Amb l'ajuda de repobladors catalans, Alfons el Cast va dur a terme la conquesta de Balaguer (1105), Tarragona (1129), Tortosa (1148), Lleida (1149). Juntament amb això, els emigrants de la Catalunya Vella van iniciar la colonització i poblament del Baix Cinca, Conca de Barberà, Alt Camp, Tarragonès, Baix Camp, Ribera d'Ebre, Baix Ebre, Terra Alta i fins al Matarranya. Aquestes conquestes foren introduïdes gradualment al regne aragonès o al català, i així és com mica en mica es van assolir els límits històrics i geogràfics de Catalunya i es van conformar els territoris d'Aragó i Catalunya cap a finals del segle XII (1168-1169).

Aquest segle també es marca com l'inici del comerç marítim. Les naus del comte de Barcelona es lliuraven a activitats comercials per la Mediterrània occidental, principalment, cap a Mallorca, Gènova i Pisa. D'aquesta manera Salrach (1987: cap. XII) explica que el 1128 està documentada la presència a Gènova de mercaders catalans que es lliuraven al comerç d'esclaus. El comerç marítim català va iniciar la seva activitat amb les rutes marítimes, fluvials i terrestres de productes tèxtils i de producció pròpia – armes, pells, ganivets, carn de porc, oli.

L'accés del català vulgar a la forma escrita és un fet acomplert i no troba obstacles enlloc a començament del segle XII. La traducció al català del *Liber Judiciorum*, el recull de lleis organitzada al regne visigòtic aplicades al català, mostren una llengua perfectament estructurada, sense gaires llatinismes però amb certes vacil·lacions amb l'occità (Tavani 1994: cap. 5.2). Una altra mostra són les *Homilies d'Organyà*, redactades al final del segle XII o a principis del XIII, on apareixen termes que indiquen les inferències entre el català i l'occità.

Les transformacions econòmiques i socials que van tenir lloc al segle XII van propiciar la formació d'una classe feudal rica i poderosa que disposava de temps per a l'oci i la instrucció. Tot plegat explica que en aquest període Catalunya entrés en l'òrbita de la poesia trobadoresca i cortesana en llengua d'oc. Al mateix temps, les relacions dinàstiques també van afavorir l'adopció de la llengua provençal per part dels catalans, ja que interessava cercar aliats entre els senyors feudals llenguadocians.

Ramon Berenguer IV va dedicar una especial atenció als interessos dinàstics en terres ultrapirinenques, però la mort d'Alfons el Cast (1169) va suposar la divisió dels dominis

catalanoaragonesos i amb els provençals: el fill gran, Pere, va heretar Catalunya i Aragó, i el petit, Alfons, va rebre Provença, Millau i Gavaldà (Batlle 1988: cap. I). Pere I de Catalunya i II d'Aragó, però, seguia tenint un gran interès pel territori del nord dels Pirineus, tot i que la derrota a la batalla de Muret de l'any 1213 va comportar la impossibilitat d'ampliar l'espai de sobirania cap al nord, i va significar que el Casal de Barcelona va haver d'activar les seves ànsies expansionistes cap a una altra direcció: la Península i la Mediterrània.

Jaume I fou el monarca que va reprendre la tradició conqueridora fins al punt que la Corona augmentà un vint-i-cinc per cent la seva superfície territorial, bàsicament cap al sud. Des del primer moment el primer objectiu va ser el regne sarraí de València, tot i que les pressions dels comercials a causa de l'augment de l'activitat comercial amb el nord d'Àfrica i Romània, van fer tendir aquesta idea de conquesta cap a l'illa de Mallorca. Així, Jaume I va conquerir Mallorca, Eivissa i Menorca i, més endavant, va centrar les seves conquestes (veure Mapes 2 i 3) cap a València i Navarra entre els anys 1232 i 1245.

Mapa 2: Les etapes de conquesta de València

Font: Miquel Tarradell i Manuel Sanchís Guarner, *Història del País Valencià*, vol. I, Edicions 62, Barcelona, 1965.

Mapa 3: Els dominis de Jaume I

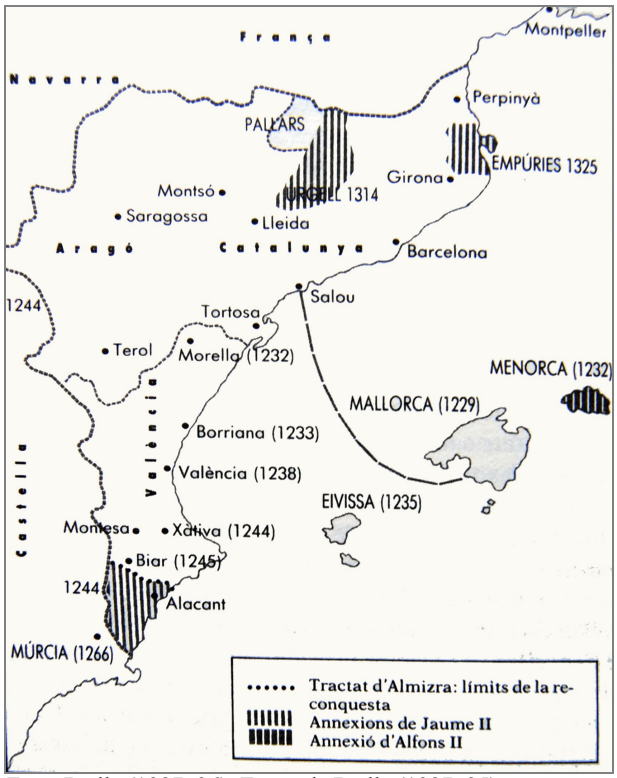

Font: Batlle (1987: 36). Extret de Batlle (1987: 25).

Les expedicions a Mallorca i a València van tenir com a conseqüència la creació de dos centres més d'elaboració de la llengua, i que convertien el català en un idioma en expansió des de la Catalunya Vella, les Illes i el País Valencià. Amb tot, el rei en Jaume també tenia present Occitània, però les permanents victòries franceses van fer-li deixar aquesta empresa. La signatura

del tractat de Corbeil (1258) amb el rei Lluís va suposar la renúncia a qualsevol dret en el regne de l'altre; la pèrdua dels drets feudals d'Occitània va convertir Catalunya en un país essencialment marítim.

Durant aquest període, el segon terç del segle XIII, la producció en català es fa molt més abundant: es tradueixen del llatí la *Historia Gothica* (1266), els *Usatges* de Barcelona i els *Furs de València*. És en aquesta mateixa època que apareix la figura de Ramon Llull (1232/33-1315/16), el creador filosòfic, científic i literari en català vulgar que va fer arribar de manera més comprensible aquestes matèries a un públic urbà, burgès o aristòcrata. Llull va haver de crear un lèxic científic i tècnic, i una sintaxi complexa; va crear un model de llengua culta i unificat. La intervenció de Ramon Llull va comportar un inici de l'expressió en català gairebé exempt d'occitanismes. L'acció de la Cancelleria de Barcelona i de l'autor mallorquí van produir la unificació i la institucionalització de la llengua de la prosa que, en el curs del segle XIV, es va plasmar en la historiografia, l'oratòria i en la literatura humanística (Tavani 1994: cap. 3).

Més endavant, a finals del segles XIII i al llarg del XIV, els interessos de la monarquia i la burgesia catalana van donar lloc a una etapa intensa d'expansió cap a la mediterrània. El successor de Jaume I, Pere el Gran, va portar la seva herència conquistadora cap a les illes de la Mediterrània i, més concretament, cap a Sicília. Cal remarcar, però, el pes dels mercaders catalans, sobretot els de Barcelona o Vic que volien aconseguir l'illa de Sicília per establir-s'hi durant el llarg viatge de les naus catalanes cap als ports d'ultramar, és a dir, de l'Imperi Bizanci, Terra Santa i Egipte.

Tal com explica Batlle (1988: 81) l'expedició catalana cap a Sicília va iniciar-se el 6 de juny de 1282; Pere el Gran des de Trapani anava ocupant l'illa i Carles d'Anjou travessava l'estret per retirar-se a Calàbria. La conquesta de l'illa de Sicília havia estat obra plenament catalana, hi van participar almogàvers, "golfins" (aventurers castellans i gallecs), tal com indica Bernat Desclot a la seva crònica.

Aquesta conquesta s'estava duent a terme en el mateix moment que es feia el repoblament i la conversió dels sarraïns de les terres conquistades a València. Una repoblació definitiva que es va executar durant la segona meitat del segle XIII mitjançant l'aportació catalana, sobretot de la Catalunya Vella, del Rosselló i de l'Empordà, completada per italians, occitans i, en menor nombre, d'aragonesos, navarresos i portuguesos. L'acció repobladora continuà en els regnats de Jaume II i després, amb la guerra contra Castella i l'ocupació de la zona d'Alacant, Oriola i Elx, es va promoure la repoblació de les esmentades ciutats amb gent dels Pirineus.

Tot plegat suposa un eixamplament lingüístic i militar que va comportar l'ampliació de la base cultural, la creació de nous centres lingüístics i els contactes més freqüents amb altres

cultures. En aquest sentit, l'any 1300 es va fundar l'Estudi General de Lleida que, juntament amb la cancelleria reial, va ser un dels dos centres que va elaborar una norma lingüística de prestigi. El català inicià una etapa de maduresa, cosa que es demostra amb els nombrosos exemples d'obres com ara el *Llibre de Contemplació en Déu* i *Llibre d'Evast e Blaquerna* de Ramon Llull o la *Crònica* de Desclot. També, cap a finals del segle XIII, apareix l'última de les cròniques, la de Ramon Muntaner, on es narren els fets històrics ocorreguts entre el regnat de Jaume I i el d'Alfons el Benigne. Aquesta, com la resta d'obres historiogràfiques, és una de les fonts d'informació històriques més importants i també una de les expressions més vivies de la llengua.

El segle XIV s'inicia amb la fi de la guerra pel domini de Sicília entre la casa de Barcelona i els d'Anjou, amb la pau de Caltabellotta (1302), que va comportar que molts almogàvers donessin suport a l'emperador Bizanci Andrònic II Paleòleg per anar cap a Orient fins arribar a formar el ducat d'Atenes (1311). La presència dels catalans a Atenes va anar acompanyada de campanyes per conquerir noves terres que van conformar el ducat de Neopàtria. Aquests dos ducats van anar a parar al domini de Pere el Cerimoniós pel seu matrimoni amb Elionor de Sicília i van quedar incorporats a la Corona catalanoaragonesa, tot i que per poc temps, ja que l'any 1390 el rei Pere va caure a mans dels florentins.

Abans, però, cap a la fi del llarg regnat de Jaume II es va dur a terme la conquesta de l'illa de Sardenya. L'expedició (Batlle 1988: cap. I) es va iniciar l'any 1323 amb les conquestes de Vilaesglésies i Càller als pisans. El lligam entre la política i el comerç també explica la relació amb l'illa de Sardenya, ja ambicionada per Jaume I el Conqueridor, on hi havia una colònia catalana, exactament a Orissa i Càller pels volts de l'any 1300. La possessió de Sardenya assegurava la tramesa dels seus cereals a Catalunya, augmentava les rendes reials i permetia el control de la Mediterrània occidental amb la defensa de la ruta del Principat a les costes africanes i Sicília.

La recuperació de l'illa de Mallorca l'any 1349 va cloure l'expansió territorial i amb Pere el Cerimoniós els dominis de la Corona van arribar a tenir la seva màxima extensió geogràfica (veure Mapa 4). Aquesta expansió comportà que la Corona catalanoaragonesa es convertís en una gran potència política i comercial, cosa que va suposar que el català adquirís el rang de llengua europea de prestigi: era una llengua coneguda a moltes corts i bastant usual en els comerciants de la Mediterrània.

MAPA 4: EXPANSIÓ CAP A LA MEDITERRÀNIA DE LA CORONA D'ARAGÓ (SEGLES XIII - XIV)

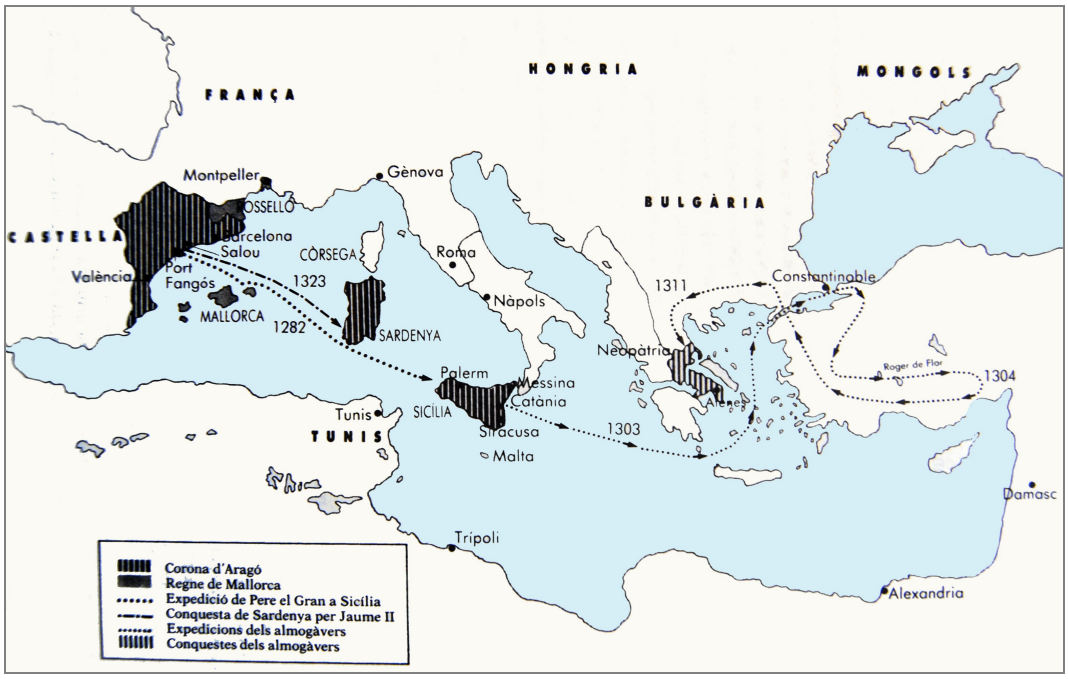

Font: Batlle (1987: 52).

L'expansió catalana cap a la Mediterrània implica la influència de la llengua en els territoris que estan sota domini de la Corona d'Aragó. En el cas de Sardenya la influència és molt més profunda que a la resta de territoris perquè va ser llengua oficial, juntament amb el llatí, des de l'entrada dels catalans fins a finals del segle XVIII (l'Alguer és un cas a part ja que la ciutat fou repoblada íntegrament per catalans). A Sicília i a Nàpols la influència és menor perquè el període de domini de la Corona d'Aragó es comprén entre l'any 1282 i el 1442, any en el qual el Regne de les Dues Sicílies va passar a formar part de la Monarquia dels Reis Catòlics.

5. Circumstàncies determinants

Com la resta de llengües romàniques, el català ha sigut una llengua a través de la qual nombrosos mots han arribat a altres llengües romàniques més o menys properes. A continuació s'exposen els diversos factors a partir dels quals es pot explicar perquè el català va poder aportar determinades veus en el sard, en el sicilià i en el castellà.

5.1. La geografia física

La presència d'una ruta marítima, d'una via de comunicació important, un riu o un congost a una serralada són factors geogràfics que afavoreixen l'anivellament lingüístic dels diversos territoris que s'hi troben units. Un camí, un massís muntanyós, un bosc extens, un desert o la condició d'insularitat poden ser factors geogràfics d'aïllament que provoquen diferències

lingüístiques amb les zones més planeres.

Al segle XIII les ciutats catalanes principals es situaven a la costa (Barcelona, Tortosa, Tarragona, etc.). Tota la façana mediterrània catalana era travessada per la Via Augusta, a través de la qual es comunicava directament amb Roma a través de la Gàl·lia Narbonense. Per aquestes zones més ben comunicades i, per tant, més accessibles, circulaven les noves formes de llenguatge; per contra, les zones més apartades, com l'interior de la península, trigaven més a incorporar les innovacions lingüístiques.

La geografia catalana disposava d'una via de comunicació que travessava tota la costa que va permetre la circulació del vocabulari de nord a sud i d'unes zones més o menys planes a l'interior que, juntament amb la presència d'un cert nombre de rius permetia la comunicació entre l'interior i l'exterior del territori. Al mateix temps, la sortida al mar que té Catalunya a diferència de molts altres territoris va fer possible que aquesta fos, precisament, una via singular d'expansió dels catalanismes.

5.2. Les rutes comercials pel Mediterrani

El desenvolupament polític i comercial dels segle XIII-XIV que es va produir al Principat de Catalunya és una altra circumstància segons la qual es pot entendre el traspàs de moltes paraules als territoris amb els quals es tenia una relació política o comercial. Després de l'eliminació fulminant de la llengua i la cultura occitanes es va viure a Catalunya una creixent consciència lingüística d'aquell parlar romànic. Principalment a partir del llatí, el català va crear un vocabulari propi de l'àmbit cultural, religiós, filosòfic, artístic i mèdic. Al mateix temps, la societat catalana de la Baixa Edat Mitjana canviava ràpidament: la fortalesa política i uns territoris a l'abast per conquerir, poblar o repoblar, van comportar la proliferació de polítiques i diplomàcies dirigides cap a l'exterior, sobretot Mediterrani enllà. Aquesta situació política i social havia d'anar acompanyada d'una llengua d'intercanvi capaç de ser l'instrument per a la comercialització i la comunicació en les relacions diplomàtiques.

Al llarg del segle XII es va produir un creixement de la presència catalana en les rutes comercials de la Mediterrània. A l'any 1128 està documentada la presència a Gènova de mercaders catalans amb comerç d'esclaus (Batlle 1987: 434); aquesta arribada de naus catalanes a ports llenguadocians, provençals i italians es va produir a la mateixa època que a les costes del nord d'Àfrica hi havia presència de mercaders catalans.

El comerç marítim del segle XII-XIII era una comerç de trànsit entre els productes que s'importaven i els que s'exportaven. En aquest sentit, la producció pròpia catalana d'armes, pells, ganivets, carn de porc, oli i mel va començar a ser exportada cap al nord d'Àfrica, de manera que es va generar una de les primers grans rutes comercials (veure Mapa 4): la dels ports

catalans amb les ciutats nord-africanes que comprenia les ciutats de Tortosa, València, Almeria i Ceuta, aquest últim un punt d'atracció de comerciants catalans i genovesos. Una altra ruta era la que unia Catalunya, Mallorca i Bugia i que es considerava la ruta més popular per on s'importava vori, pells, plomes exòtiques, oli, vi, cereals, pells en pèl, cuirs, aram, estany, argent i monedes i, sobretot, or arribats del Sudan. L'altra tercera ruta comercial era la que enllaçava Catalunya amb l'orient amb tres punts de comunicació: la que arribava a Alexandria d'Egipte, la que anava a Jerusalem, i la de l'Imperi Bizantí.

Els principals ports catalans eren, en primer lloc el de Barcelona, seguit pel de Tortosa, Tamarit, Blanes, Sant Feliu de Guíxols, Cadaqués i Cotlliure. L'activitat mercantil en aquests ports va comportar la proliferació de la indústria de construcció de naus i vaixells, una indústria gràcies a la qual es van poder dur a terme les empreses marítimes del segle XIII de Jaume I, les conquestes de Sardenya i Sicília.

MAPA 5: LES RUTES COMERCIALS PEL MEDITERRANI

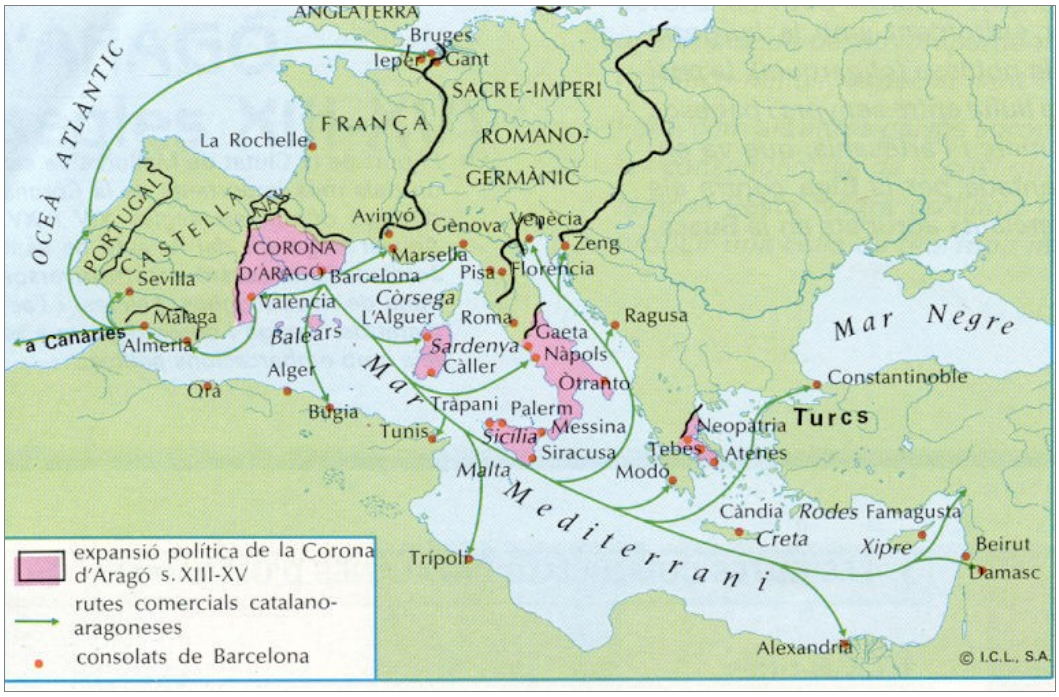

Font: *Història de Catalunya*, vol III, p. 114-115. Salvat: Barcelona, 1978.

Aquesta activitat comercial marítima intensa va comportar l'establiment de mercaders i armadors a ports comercials del Mediterrani. En conseqüència, tal com apunta Batlle (1988: 133), en els ports més freqüentats es van començar a establir els "Cònsols de catalans" que autoritzaven l'activitat dels mercaders i comerciants. Al llarg del segle XIII es creen consolats catalans a Orient, al Nord d'Àfrica, Castella, als regnes de Granada, Montpeller i Marsella, Provença, als ports de Sicília, Sardenya i a Gènova, Gaieta, Nàpols i Pisa (Itàlia). Per tal d'ordenar i controlar aquestes relacions mercantils també es va constituir una institució, el

Consolat de Mar, es van redactar unes normes reguladores, les Costumes de Mar, es va nomenar un tribunal i els cònsols respectius, i es va construir un edifici col·locar tota aquesta infraestructura, la llotja, la primera de les quals va ser sol·licitada al rei Pere el 1339 per ser edificada a Barcelona.

Les rutes comercials seguien les tres direccions que permetien l'emplaçament dels ports catalans: una ruta cap a França, Hispània, Nord d'Àfrica, Sicília i Sardenya, una altra cap al Mediterrani oriental, una altra cap a l'Atlàntic. Sicília, al mateix temps, constituïa una etapa de la navegació de les rutes llargues cap a Tunis i l'Imperi Bizantí (Romània) i els mercaders catalans s'hi van establir ja cap a mitjans de segle XIII, molt abans de la conquesta. Al seu torn, l'illa de Sardenya també fou un punt de trànsit dels mercaders catalans, cosa que es demostra amb l'impost que gravava l'entrada a Catalunya de figues sardes al port de Tamarit cap a l'any 1243 (Batlle 1988: 135). Però l'activitat comercial no només es donava fora de les nostres fronteres i a principis del segle XIV l'activitat mercantil i marinera als ports de Barcelona i Tortosa va atraure negociants estrangers. Tant és així que l'any 1326 es va prohibir negociar amb els comerciants estrangers excepte amb els sards, els corsos i els sicilians, tot i que algunes famílies toscanes els ho van permetre a canvi del pagament d'elevades quantitats de diners.

Des del segle XIII fins a mitjans del XIV va ser una bona època pel comerç català, i moltes societats mercantils tenien establiments a Barcelona, Mallorca, Sardenya, Sicília i Flandes, com la societat formada per la família de Pere Mitjavila (Batlle 1988: 152). Les rutes marítimes van posar en contacte els mariners catalans amb els italians i els portuguesos i d'aquesta manera es pot explicar la presència de mots catalans sobretot de l'àmbit mariner, comercial i jurídico-mercantil. Com ja s'ha vist anteriorment l'aportació lèxica es va produir en tots els sentits i entre totes les llengües que es parlaven en aquests territoris: al català i al castellà hi van entrar italianismes com *pilot, amainar* o *brúixola*; al sard i al sicilià catalanismes com *algutzir*, *anxova* o *mocador*; al sard i al castellà *feina* o *peüc*.

5.3. Els dominis polítics transfronterers

L'illa de Sardenya va estar sota domini català des de la conquesta de Jaume II el Just (1323-1326) fins que la unió de la corona catalanoaragonesa amb la de Castella va suposar l'inici d'un procés de castellanització a finals del segle XV. L'entrada a l'illa per la ciutat de Càller va suposar l'inici d'unes relacions més estables entre Catalunya i Sardenya que les que havien tingut fins aquell moments a causa de les conseqüents relacions comercials i marítimes comentades anteriorment. El català va entrar a Sardenya per la ciutat de Càller (al sud) i des d'allí es va escampar arreu de l'illa a través dels petits centres urbans, on la burgesia imitava la llengua emprada a la capital. Amb tot, la part meridional va ser la que va impregnar-se d'un

major vocabulari d'origen català, tot i que influència del català va arribar a la regió de Barbagia, Nuoro o la Baronia.

Entre el 1487 i el 1491 Íñigo López de Mendoza va ser nomenat virrei de Sardenya per Ferran II de Catalunya-Aragó. Per primera vegada un castellà era nomenat virrei de l'illa i a partir d'aleshores el càrrec se'l van repartir majoritàriament membres de la cort castellana. Tal com explica Wagner (1955: 610), tot i que a partir d'aquell moment el castellà va començar a penetrar a l'illa intensament, es va seguir utilitzant el català per a la redacció de les lleis i els decrets fins el 1643, any en el qual es va imposar l'ús exclusiu del castellà. Des d'aleshores fins la desfeta de 1714 el castellà anirà prenent terreny fins que Sardenya va passar a mans imperials pel tractat de Rastadt, moment en el qual s'acaba el domini català de l'illa.

Per la seva banda, l'illa de Sicília va estar sota domini de la corona catalanoaragonesa des del 1282 després que Pere el Gran intervingués en les Vespres Sicilianes. Sicília, que era regida per la reina Constança, muller de Pere el Gran, va passar a mans del fill segon del matrimoni, l'infant Jaume (Jaume I de Sicília) i posteriorment fou nomenat rei el germà, Frederic II de Sicília (1296). El domini català restà fins el 1554 amb la implantació del Consell d'Itàlia, segons el qual Sicília i els altres estats italians sota domini de la monarquia hispànica se separaren de fet de la corona catalanoaragonesa. La cort siciliana des de mitjan segle es castellanitzà ràpidament. De fet, l'illa se centrà en la seva situació estratègica de primer ordre dins la política militar mediterrània, a la qual contribuí amb contingents militars i financerament. La fi definitiva la va marcar la guerra de Successió que amb el conseqüent tractat de Radstad l'illa de Sicília va passar al 1713 al domini del duc Víctor Amadeu II de Savoia.

Aquest domini catalanoaragonès als territoris de Sicília va deixar relíquies de la llengua catalana en els parlars sicilians, tot i que no tan nombrosos com en el sard. Ja des del regnat de Pere II (1337-1342) van arribar a l'illa molts nobles catalans i aragonesos que van introduir al sicilià conceptes de la llengua administrativa. També, com en el cas de Sardenya, el contacte amb els mercaders catalans a causa del constant comerç marítim i l'establiment de consolats catalans a les principals poblacions costaneres insulars van arribar paraules com *abbistari*, *anciova*, o *distrali*.

El català va ser la llengua de la reialesa durant uns quants segles, però, a diferència de Sardenya, mai no va ser llengua oficial. Tant és així que el rei Martí I d'Aragó va demanar al seu fill, el rei de Sicília, que enviés a Barcelona notaris capaços d'escriure en sicilià per respondre les cartes que arribaven de l'illa (Bartolotta 2006). Però, tot i que les comunicacions entre Sicília i Catalunya es feien en sicilià o llatí, alguns documents d'arxiu sicilians dels segles XIV-XV apareixen amb certa freqüència catalanismes evidents. Un autor italià (Ambrosini 1977) va extreure d'aquests textos un gran nombre de mots d'origen català que encara són vius en el

sicilià com són *palataru, fexugu, arruciari* o *sgarrari*.

També cal destacar, a diferència del què succeí a Sardenya, que la influència del castellà fou menor ja que els catalans van tenir molt més interès econòmic en ser presents a l'illa de Sicília pels interessos comercials que suposaven les rutes del Mediterrani. L'enclavament de l'illa en el bell mig de la Mediterrània, com ja hem dit, va comportar que molts mercaders i comerciants catalans s'establissin a l'illa durant un període breu com a punt d'aturada de la llarga ruta cap a Alexandria o Egipte.

5.4. Els territoris limítrofs

La gran circumstància que determina el traspàs de mots del català al castellà, i viceversa, és la contigüitat que tenen els territoris on es parlen una i altra llengua. Juntament amb això, les relacions històriques i polítiques que han compartit durant molts segles ha contribuït a l'aportació lingüística en els dos sentits. El patrimoni lingüístic que el català ha transmès al castellà és limitat i incomparable amb el que el castellà ha passat al català, però es pot dir que no s'ha interromput mai, ni tan sols en el períodes en els quals la llengua catalana s'ha vist arraconada a ser utilitzada en l'àmbit familiar.

Com ja s'ha dit anteriorment, des que l'any 1137 es va formar la Corona d'Aragó, a partir de la unió dinàstica pactada entre el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i la reina Peronella d'Aragó. Tot i formar part d'una confederació d'estats independents, Catalunya i Aragó inevitablement van iniciar un període en el qual les relacions entre ells serien constants. Segons Colón (1967: 194-195) a la cancelleria reial van coexistir el català, el castellà i el llatí. Alguna correspondència que es conserva d'aquesta època es fa notar la tria de llengua depenent del receptor de la mateixa: s'escrivia en català les cartes dirigides a l'hereu de la Corona, en llatí les de l'infant Joan, i en castellà o aragonès les enviades a la infanta Maria, Constança i Blanca. Però l'arribada al poder del la dinastia dels Trastámara va fer un gir lingüístic i el català va deixar de ser la llengua usada pel rei Ferran I, tot i que cadascuna de les administracions de cada regne mantenia el seu idioma. La integració de la Corona d'Aragó al Regne d'Espanya després de la Guerra de Successió espanyola comportarà la imposició del centralisme castellà.

Durant el segle XIII la documentació ens ofereix pocs catalanismes evidents però el valor cultural del català en els segles següents va comportar que el castellà rebés una forta pressió de la literatura catalana i, en conseqüència, que hi hagués un traspàs de mots a la llengua veïna. Algunes de les obres més importants d'aquesta època eren redactades en castellà amb nombrosos catalanismes i també algunes altres obres van ser traduïdes al castellà a partir de la traducció al català del llatí.

Però no només la literatura, sinó també la importància comercial i marítima de la Corona

d'Aragó va implicar la introducció de nombrosos catalanismes d'aquest àmbit en el castellà. La via d'entrada dels mots de l'àmbit marítim no podia ser cap altra que el català, les relacions catalanes amb els comerciants de la resta del Mediterrani van comportar una singular entrada de mots com ara *quijote* (quixot)*, esquife* (esquif) o *nao* (nau).

6. Recollida de dades

6.1. Llengües analitzades

Tal com s'ha dit anteriorment, els territoris que durant algun període de la història han estat sota el domini de la Corona catalanoaragonesa han incorporat un nombre considerable de catalanismes. En aquest sentit Sardenya, que va estar sota domini de la Corona d'Aragó entre els segles XIV i XVIII, i Sicília, sota el domini català entre mitjans dels segles XIII i XV, van introduir al sard i al sicilià, respectivament, nombrosos mots d'origen català.

El castellà, per la seva banda, a causa de la proximitat geogràfica amb els territoris de parla catalana i pels esdeveniments històrics comuns, també ha estat una de les llengües objecte d'estudi. Com a contrapunt en el treball s'ha introduït la llengua francesa per tal veure que, tot i la proximitat geogràfica entre el català i el francès, els préstecs del català a aquesta llengua són gairebé inexistents.

6.2. Recull de mots

A partir de la bibliografia consultada –Bartolotta (2006), Bruguera (1985: cap. 9, 11 i 12), Colón (1967: 193-238), Colón (1993: cap. 15), Gargallo i Bastardas (2007: cap. 9), Lleal (1990: 103-107), Wagner (1955: cap. 9) i Vàrvaro (1974: 86-110)– s'han recollit un total de **281** catalanismes: en el sard (137), en el sicilià (66) i en el castellà (78). Tots aquests ètims s'han classificat en nou àmbits semàntics (administració civil i judicial, església, peixos i pesca, comerç i ramaderia, elements de la cuina i parts de la casa, vestuari i objectes de la llar, plantes i aliments, art i oficis, actituds humanes) i un calaix de sastre (altres).

Cal tenir en compte que s'han trobat paraules d'altres àmbits semàntics però s'ha hagut de limitar l'estudi a aquells àmbits coincidents en les tres llengües i els que tenien més presència de catalanismes. A continuació es quantifiquen els catalanismes en el sard, en el sicilià i en el castellà de cada àmbit:

Taula 2: Quantificació de catalanismes per àmbits i llengües

Àmbit/Llengua	*Sard*	*Sicilià*	*Castellà*
Àmbit 1: Administració civil i judicial	12	4	0
Àmbit 2: Església	21	1	1

Àmbit 3: Peixos i pesca	13	12	24
Àmbit 4: Comerç	3	9	10
Àmbit 5: Elements de la cuina i parts de la casa	21	2	4
Àmbit 6: Vestuari i objectes de la llar	15	5	4
Àmbit 7: Plantes i aliments	11	5	6
Àmbit 8: Arts i oficis	22	3	8
Àmbit 9: Actituds humanes	2	17	5
Àmbit 10: Altres	17	8	16
Total: 281	**137**	**66**	**78**

A les taules següents (Taules 3-8) es llisten tots els catalanismes trobats de cada llengua classificats per àmbits semàntics. En el cas del sard s'ha indicat entre parèntesis a quina varietat dialectal pertany la veu en qüestió, segons les abreviatures descrites a continuació (si no hi ha cap indicació significa que el mot té la mateixa forma ortogràfica per a tot el domini lingüístic). Wagner (1964) distingeix tres variants dialectals (campidanès, logudorès i nuorès) i en alguns casos especifica la població a la qual s'utilitza el mot en qüestió. Aquest és el cas d'alguns mots que reporta el seu ús a la ciutat de Càller, al sud de l'illa de Sardenya que s'han indicat amb l'abreviatura "cl.".

Abreviatures per a les llengües:

ca.	campidanès
cl.	parlar de la ciutat de Càller
lo.	logudorès
mi.	milanès
na.	napolità
nu.	nuorès

Per tal de facilitar la comprensió dels fenòmens explicats i tenint en compte que, en el cas del sard, s'ha transcrit la forma ortogràfica de cada mot tal com ho fa Wagner (1964) al *Dizionario etimologico sardo*, a continuació es fa una de descripció de la transcripció fonètica emprada:

Descripció de la transcripció fonètica:

ƀ, đ	consonants fricatives sonores	ts	z sorda
ĝ	g oclusiva (davant -e, -i)	ϑ	fricativa interdental sorda
č, ǧ	africada prepalatal sonora	è, ò	e, o obertes
ṡ , dz	s, z sonores	é, ó	e, o tancades
		δ	dental aproximant

Al mateix temps, cada paraula va acompanyada de la seva corresponent font o fonts bibliogràfiques on s'ha trobat el mot, cosa que s'indica amb les sigles següents:

ECDS = WAGNER, M.L. (1955). "El catalán en los dialectos sardos". *VII Congreso Internacional de Lingüística Románica*. p. 609 – 616. Barcelona.

ELCat = COLÓN DOMÈNECH, Germà (1967). "Elementos constitutivos del español: catalanismos". Dins: ALVAR, Manuel; BADIA, Antoni: BALBÍN, Rafael; LINDLEY CINTRA, F., dir. (1960-1967). *Enciclopedia Lingüística Hispánica*. Vol 2, p. 193-238. Madrid: CSIC.

HLC = BRUGUERA, Jordi (1985). *Història del lèxic català.* Barcelona: Biblioteca Universitària.

ICS = BARTOLOTTA, Salvatore (2006). "Interferencias catalano-occitanas en el Reino de Aragón". *Actas del XXXV Simposio Internacional de la Sociedad Española de Lingüística*. León.

LCR = COLÓN DOMÈNECH, Germà (1993). *El lèxic català dins la Romània.* València: Universitat de València.

MLR = GARGALLO, José Enrique i BASTARDAS Maria-Reina (coords.). (2007). *Manual de lingüística románica*. Barcelona: Ariel.

PRCS = VÀRVARO, Alberto (1974). "Prima ricognizione dei catalanismi nel dialetto siciliano". *Medioevo Romanzo,* p. 86-110.

Taula 3: catalanismes en el sard per àmbits semàntics (sard 1)

Administració civil i judicial	*Església*	*Peixos i pesca*	*Comerç*	*Elements de la cuina i parts de la casa*
HLC, BHLC: *arguttsínu* (lo., ca.) *alguzzino* (na.) *agozzin* (mi.)	HLC: *arroséri* (cl.) *arrosáriu* (ca.)	HLC: *araña* (ca.)	HLC: *fínka* (lo., ca.)	HLC, BHLC: *bogada* (lo.) *bugada* (ca.)
HLC, ECDS: *buttsínu*, *buččínu* (lo.) *buǧǧínu* (ca.)	HLC: *doméri* (ca.)	HLC: *arengada* (ca.) *aringada* (lo.)	HLC: *manlea* (ca.)	HLC, ECDS: *grél'a* (lo.)
HLC, ECDS: *duana* (lo., ca.)	HLC, BHLC: *ereges* (lo.) *areggus* (ca.)	HLC: *bakkaliárí* (ca.) *bakkal'á* (lo.)	HLC: *rénda* (ca.)	HLC: *kalašu* (lo., ca.)
HLC, BHLC: *eréu* (lo.) *aréu* (ca.)	HLC: *estremuntsiare* (lo., ca.)	HLC: *basúku* (ca.)		HLC, ECDS: *kóssiu* (ca.), *kóssu* (lo.)
HLC, ECDS: *ĝióne* (lo., ca.)	HLC, ECDS: *faristólu*, *paristólu* (ca.)	HLC: *boliggu* (ca.)		HLC: *kulléra, kul'era* (ca.)
HLC, ECDS: *ǧuǧǧi* (ca.) HLC: *ǧúǧe* ECDS: *żużże* (nu.)	ECDS: *filigrésos* (lo.), *filigresis* (ca.)	HLC, ECDS: *filáu* (ca.) *filađu* (lo.)		HLC, ECDS: *ku(o)ččarone* (lo.) *kučča(e)roni* (ca.)
ECDS: *kréču* (ca.)	HLC, ECDS: *ǧermendáđis*	HLC, ECDS: *čúkkara*, *tsúkara* (ca.)		HLC, ECDS: *kuttserínu (nu.)*
HLC, ECDS: *síndiku* (lo., ca.)	HLC: *goččus* (ca.)	*HLC, ECDS:* *korþál'u* (ca.)		HLC: *lantia* (ca.)
ECDS: *sáǧu* (ca.)	HLC: *guvéntu* (ca.)	HLC, ECDS: *ǧarréttu* (ca.) *dzarréttu* (lo.)		HLC: *lukkette* (lo.), *lukkittu* (ca.)
HLC: *tačča* (ca.)	HLC, BHLC: *iscolanu* (lo., ca.)	HLC, ECDS: *mussóla* (ca.)		HLC: *mocca* (ca.)
HLC, BHLC: *tanda* (ca.)	HLC, BHLC, ECDS: *kađaffáli* (lo.), *katafáli* (ca.)	HLC, ECDS: *oþráđa* (ca.)		HLC, ECDS: *parastaǧǧu* (lo., ca.)
HLC: *vigéri* (lo., ca.)	HLC, ECDS: *kanađé'las* (ca.), *karané'las* (cl.)	HLC, ECDS: *skrítta* (ca.)		HLC, ECDS: *passađíssu* *passađíttsu* (ca.)
	HLC, ECDS: *kattiffa* (lo., ca.)	HLC: *serullu* (lo., ca)		BHLC: *perol*
	HLC, BHLC, ECDS: *kunfráras*			HLC, ECDS: *porču* (ca.)
	HLC, ECDS: *matrákka* (lo., ca.)			HLC, BCHL: *reþustu* (ca.)
	HLC, ECDS: *móndzu*(a) (lo.), *mónǧu*(a) (ca.)			HLC: *replanu* (ca.)
	HLC: *oliare* (nu., lo.), *oliai* (ca.)			HLC, ECDS: *saffatta* (lo., ca.)
	HLC, ECDS: *pára* (nu.), *páđre* (ca.)			ECDS: *taboréttu* (ca.)
	HLC: *pernuliai* (ca.)			ECDS: *tássa* (lo., ca.)
	HLC, BHLC, ECDS: *prufassonis* (ca., nu.)			HLC: *testu* (ca.)
	HLC, BHLC, ECDS: *retáulu* (ca.)			HLC, ECDS: *vašélla* (ca.)

TAULA 4: CATALANISMES EN EL SARD PER ÀMBITS SEMÀNTICS (SARD 2)

Vestuari i objectes de la llar	*Plantes i aliments*	*Arts i oficis*	*Actituds humanes*	*Altres*
HLC, BHLC: *de(a)vantali* (ca.)	HLC: *affrábica* (lo., ca.)	HLC, ECDS: *arreƀusari* (ca.) *arreƀussare* (lo.)	HLC: *motteggiare*	HLC: *bartsolu*
HLC: *fra(e)ssáđa* (lo., ca.)	HLC, ECDS: *arrevél'u de ou* (cg.)	HLC, ECDS: *arreğola* (ca.)	HLC, ECDS: *se(a)grestare*	ELCat: *bilancio*
ECDS: *kambúšu* (ca.) *kambússu* (nu.)	HLC: *carabassa*	ECDS: *arrelozéri* (ca.)		HLC: *birdaloru* (lo.)
ECDS: *kordonéras* (lo. ca.)	HLC, ECDS: *fartsíri* (ca.)	HLC: *cernera* (ca.)		HLC: *cardanera* (ca., nu.)
HLC, ECDS: *košinéra* (ca.)	HLC, ECDS: *findéos* (lo.), *findéus* (ca.)	HLC: *drapperi* (lo.)		HLC: *fađrínu* (cl.)
HLC, ECDS: *mataláffu* (ca.)	HLC: *ismurtsare* (lo.), *smurtsai* (ca.)	ECDS: *ferréri*		HLC: *freba* (lo.)
HLC, ECDS: *miğa* (ca.), *midza* (nu.)	HLC: *mattafaluga* (ca.), *matafiluga* (lo.)	HLC: *frontissa* (ca.)		HLC: *gavina* (ca.)
HLC, ECDS: *mukkađóre* (nu.), *mukkađóri* (ca.), *mukkalóru* (lo.)	HLC, ECDS: *néula* (ca.)	HLC: *fustéri* (ca.)		ECDS: *grogésa*
HLC: *pelfa, perfa* (lo., ca.)	HLC: *romaninu* (ca.)	HLC: *gavetta* (ca.)		HLC: *intelar* (ca.)
HLC: *peúnku* (lo., ca.)	HLC, ECDS: *sağğinu* (ca.)	HLC, ECDS: *imbarkinai* (ca.)		HLC: *levadora* (ca.)
HLC, BHLC, ECDS: *sabátas* (ca.)	HLC: *síndria* (lo., ca.)	HLC, ECDS: *inkasai* (ca.)		HLC: *murenas* (lo., nu.)
HLC, ECDS: *tavéddas* (lo.) *tavellas* (ca.)		HLC, ECDS: *manoƀra* (ca.)		HLC: *passarellu* (ca.)
HLC, ECDS: *tráu* (ca.), *trávu* (nu.)		HLC: *móľa* (ca.)		ECDS: *pittikkésa*
HLC, ECDS: *v(f)ánuva* (ca.)		ECDS: *obréri*		HLC: *piggotta* (ca.)
HLC: *vora* (ca.)		HLC, ECDS: *pikkaƀerdéri* (ca.) *pikkaƀeđreri* (lo.)		HLC: *vartsia* (ca.)
		HLC: *(a)repuntai* (ca.)		HLC: *verdarolu* (ca.)
		HLC: *sabatteri* (ca.)		ECDS: *viudésa*
		HLC: *samplai* (ca.)		
		HLC: *scambellu* (ca.)		
		HLC: *scottai* (ca.)		
		HLC: *subrafilu* (lo., ca.)		
		HLC: *tsivera* (ca.)		

Taula 5: catalanismes en el sicilià per àmbits semàntics (sicilià 1)

Administració civil i judicial	*Església*	*Peixos i pesca*	*Comerç*	*Elements de la cuina i parts de la casa*
PRCS, ICS: *algoziru, aguzzino*	PCRS: *parruccianu*	PRCS: *ammurrari*	HLC: *accheta*	HLC: *bica*
PRCS: *frecheri*		PRCS: *anciova*	PRCS: *blanduni*	PRCS: *riposto*
PRCS: *giannettu*		HLC: *burina*	HLC: *coffa*	
PRCS: *tanda*		PRCS: *capria*	HLC, PRCS: *distrali*	
		PRCS: *cirviola*	PRCS: *faucigghia*	
		HLC: *faddetta*	HLC: *florín*	
		PRCS: *lauteddu*	PRCS: *magogghiu*	
		PRCS: *mazzamurru*	HLC: *merchant*	
		HLC: *paroma*	PRCS: *luéri*	
		HLC: *proisso*		
		PRCS: *sirrània*		
		HLC: *tro*, *trevo*		

Taula 6: catalanismes en el sicilià per àmbits semàntics (sicilià 2)

Vestuari i objectes de la llar	*Plantes i aliments*	*Arts i oficis*	*Actituds humanes*	*Altres*
PCRS: buggiacca	HLC, PRCS: *atturrari*	PRCS: *magagghiui*	PRCS: *abbistari*	PRCS: *arpegghia*
HLC: *frazzata*	PRCS: *brugisotta*	PRCS: *màrticu*	HLC, ICS: *abbrigghiari*	PRCS: *abbrigghiaturi*
HLC, PRCS, ICS: *muccatturi*	PRCS: *cirviola*	PRCS: *ristol*	HLC, BHLC: *abbucári*	PRCS, ICS: *(f)lacca*
HLC: *tappina*	PRCS: *serrania*		PRCS: *accubbári*	HLC, PRCS: *mèusa*
PCRS: *tavella*	PRCS: *zibibbu*		PRCS, ICS: *addunárisi*	HLC, PRCS, ICS: *palataru*
			HLC, BHLC: *arrunzári*	HLC: *priarisi*
			HLC, BHLC, PRCS, ICS: *arrusciari*	HLC: *radechetta*
			PRCS: *baccaglaru*	HLC, BHLC, PRCS: *virtaderi*
			HLC, BHLC: *badaggliari*	
			PRCS: *difízziu*	
			PRCS: *fexugu*	
			PRCS, ICS: *otorgari*	
			PRCS, HLC: *nzirtari*	
			PRCS: *sgarrari*	
			PRCS: *spantu*	
			PRCS: *spantari*	
			PRCS: *taliari*	

Taula 7: catalanismes en el castellà per àmbits semàntics (castellà 1)

Administració civil i judicial	*Església*	*Peixos i pesca*	*Comerç*	*Elements de la cuina i parts de la casa*
	HLC: *seo*	BHLC: *bergantín* (it.)	HLC: *a granel*	HLC: *biga*
		HLC, MLR: *brújula*	HLC, BHLC, ELCat: *lonja* (it.)	HLC: *claraboya*
		HLC: *cuerda*	HLC: *masía*	HLC: *dosel*
		ELCat: *entremiche*	HLC: *payés*	HLC, BHLC: *patio* (oc.)
		HLC, BHLC, ELCat: *escandallo* (it.)	HLC: *pelaire*	
		HLC, BHLC (it.), ELCat: *esquife*	ELCat: *quiti*	
		ELCat: *foja*	HLC, ELCat: *tarifa* (it.)	
		HLC, BHLC, MLR, ELCat: *galera*	HLC: *trajinar*	
		HLC: *galerna*	ELCat: *trasto*	
		HLC: *gallardete* (oc.)	ELCat: *trastear*	
		MLR: *gobernalle*		
		BHLC: *jarcia*		
		HLC: *jimelga*		
		HLC, ELCat: *lampuga*		
		ELCat: *mújol*		
		HLC, BHLC, MLR: *nao*		
		HLC, BHLC, ELCat: *nolito*		
		HLC, ELCat: *palangre*		
		HLC: *palomar*		
		HLC, ELCat: *pechina*		
		HLC, MLR, ELCat: *rape*		
		HLC, ELCat: *remolcar*		
		MLR: *sepia*		
		HLC, ELCat: *volantín*		

Taula 8: catalanismes en el castellà per àmbits semàntics (castellà 2)

Vestuari i objectes de la llar	*Plantes i aliments*	*Arts i oficis*	*Actituds humanes*	*Altres*
HLC: *barretina*	HLC: *butifarra*	HLC, LCR, ELCat: *artesano* (it.)	HLC, MLR, LCR: *añorar*	HLC, BHLC, LCR, ELCat: *balance* (it.)
HLC: *trasto*	HLC, MLR: c*lavel*	HLC, ELCat: *entremés*	HLC, BHLC, LCR: *añoranza*	HLC, BHLC, LCR: *bosque* (oc.)
HLC: *frazada*	HLC: *ensaimada*	HLC, BHLC: *esmalte* (oc.)	HLC: *encanarse*	HLC: *capicúa*
HLC: *jácena*	ELCat: *escurzonera*	HLC, MLR, LCR, ELCat: *faena*	HLC: *motejar* (it.)	HLC: *enganyapastor*
LCR: *retal*	HLC, ELCat: *flaón*	HLC: *gandaya*	HLC, ELCat: *orate*	HLC, BHLC, LCR : *forastero* (oc.)
LCR: *rozagante*	HLC: *paella*	HLC, LCR, ELCat: r*osicler*		ELCat: *lustre*
	HLC: *sobrasada*			ELCat: *pàmpol*
	HLC, BHLC, MLR, LCR, ELCat: *turrón*			HLC, ELCat: p*antalla*
				HLC, ELCat: *papel*
				HLC: *pebete*
				HLC: *porche*
				LCR, ELCat: *pólvora*
				LCR: *rampa*
				ELCat: *revolución*
				HLC: *salvaje* (oc.)
				ELCat: *zozobra*

Per tal de comparar els resultats i amb l'objectiu de tenir una visualització més esquemàtica de les formes que prenen els mots a les diverses llengües, s'ha fet una tria de deu mots de cada llengua de diversos àmbits semàntics que la bibliografia diu que són catalanismes, i s'han llistat amb la seva corresponent traducció al sard, al sicilià i al castellà (Taula 9). Els mots triats són:

- catalanismes al sard (10): *algutzir, botxí, calaix, coixinera, cullera, esmorzar, flassada, goig, matalàs, peüc.*
- catalanismes al sicilià (10): *abocar, acubar, adonar-se, anxova, arronsar, arruixar, desfici, lloguer, mocador, torrar.*
- catalanismes al castellà (10): *feina, llampuga, llotja, paper, rap, remolcar, mújol, tarifa, traginar, torró.*

S'ha afegit la traducció a l'italià per evidenciar les diferències que hi ha entre el sard, el sicilià i l'italià (s'ha traduït a l'italià els catalanismes del sard d'acord amb la traducció dels diccionaris etimològics). La traducció al francès s'ha incorporat per donar compte de com aquesta llengua ha incorporat molts pocs catalanismes.

TAULA 9: ANÀLISI CONTRASTIVA (es marca la casella en gris fosc el catalanisme indicat per la bibliografia):

Núm. fitxa	Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
1	*abocar*	-	*abbucári*	*trastocar, verter*	*capovolgere, versare, cadere*	*verser, renverser*
2	*acubar*	-	*accubbári*	*sofocar*	*soffocare, svenire*	*suffoquer*
3	*adonar-se*	-	*addunárisi*	*darse cuenta*	*accorgersi*	*remarquer, apercevoir*
4	*algutzir*	*arguttsínu* (lo., ca.)	*algoziru, aguzzino*	*alguacil*	*agużżino*	*huissier*
5	*anxova*	-	*anciova*	*anchoa*	*acciuga*	*anchois*
6	*arronsar*	-	*arrunzári*	*encoger arremengar*	*contrarre, raggrinzare*	-
7	*arruixar, ruixar*	-	*arrusciari*	*rociar*	*inaffiari*	*asperger*
8	*botxí*	*buttsínu, buččínu* (lo.) *buǧǧínu* (ca.)	-	*verdugo*	*boja, carnefice*	*bourreau*
9	*calaix*	*kalašu* (lo., ca.)	*casseto*	*cajón*	*casetto*	*tiroir*
10	*coixí*	*košínu*	-	*cojín*	*cuscino*	*cousin*
	coixinera	*košinéra* (ca.)	-	*almohada*	*federa*	*oreiller*
11	*cullera*	*kul'era, kulléra* (ca.)	-	*cuchara*	*kucchiaio*	*cuiller*
	cullerot	*kuččaròni, kuččeròni* (ca.) *koččarone, kuččarone* (lo.)	-	*cucharon*	*cucchiaino*	*louche*
12	*desfici*	-	*difizziu*	*desasosiego*	*sdegno*	*gêne malaise*
13	*esmorzar*	*ismurtsare (lo.), smurtsai (ca.)*	-	*almorzar*	*colazione*	*petit-dejeneur*
14	*feina*	-	-	*faena*	*lavoro*	*travail*
15	*flassada*	*frassáđa, fressáđa*	*frazzata*	*frazada*	*coperta fine di lana*	*vermicelle*
16	*goig*	*gòččus (ca.), góṡos (lo.)*	-	*gozo*	-	-
17	*llampuga*	-	-	*lampuga, besugo*	*lampreda*	*lamproie*
18	*lloguer*	-	*luéri*	*alquiler*	*affitto; allogare prezzo dell'affitto*	*louer*
19	*llotja*	-	-	*lonja*	*loggia*	*loge*
20	*matalàs*	*mataláffu*	-	*colchón*	*materassso*	*matelas*
21	*mocador*	*mukkađóre(i), mukkalóru*	*mucatturi*	*pañuelo*	*fazzoletto*	*mouchoir*
22	*mújol*	-	-	*mujol, budión*		
23	*paper*	-	-	*papel*	*carta*	*papier*
24	*peüc*	*peúnku* (ca.)		*peúco*	*pedule*	*chausson*
25	*rap*	-	-	*rape/pejesapo*	*pesce sapo*	*baudroie*
26	*remolcar*	-	-	*remolcar*	*rimorchiare*	*remorquer*
27	*tarifa*	-	-	*tarifa*	*tariffa*	*tarif(fe)*
28	*torrar*	-	*atturrari*	*tostar*	*tostare*	*faire griller*
29	*traginar*	-	-	*traginar*	*trainare (dial.)*	*trainer*
30	*torró*	-	-	*turrón*	*torrone*	*touron*

6.3. Els catalanismes en el sard, el sicilià i el castellà: cas per cas

Tot seguit, en forma de fitxa per a cadascun dels mots, en primer lloc es defineix la paraula en aquell significat que és catalanisme, tot seguit es presenten les formes traduïdes a aquelles llengües que el mot forma part del vocabulari comú, i finalment es recull l'etimologia descrita al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) i s'explica l'origen i l'expansió d'aquest mot a altres llengües a partir de la informació trobada en els diccionaris etimològics de cadascuna de les llengües estudiades. Si el diccionari etimològic no recull el catalanisme s'ha deixat apuntat amb l'expressió "no es troba".

Sigles dels diccionaris etimològics utilitzats:

DCVB = ALCOVER, A.M. i MOLL, F. De B. (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol. Palma de Mallorca. (versió a internet: http://www.dcvb.iec.cat).

DECH = COROMINES, Joan i PASCUAL, J. A. (1980-1991). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico.* 6 vol. Madrid: Gredos.

DECat = COROMINES, Joan (1980-1995). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana.* 10 vol. Barcelona: Curial.

VES = VÀRVARO, Alberto (1986). *Vocabolario etimologico siciliano.* 2 vol. Palermo: Centro di studi filologici e linguistici siciliani.

DES= WAGNER, Max Leopold (1960-1964). *Dizionario etimologico sardo.* 3 vol. Heidelberg: Cart Winter Universitätsverlag.

Aspectes formals

Les formes etimològiques del llatí s'escriuen en VERSALETA; les paraules a les quals es fa referència en les diverses llengües s'escriuen en *cursiva;* les citacions bibliogràfiques entre cometes altes (" ") i les definicions de paraules en cometes simples ('). D'acord amb els signes habituals de les obres filològiques, el signe > és col·locat entre la forma etimològica i la seva derivada i el signe (*) davant d'un mot indica que a la bibliografia trobada no consta documentalment i que, per tant, la seva existència és hipotètica però que hi ha raons que autoritzen a suposar-la.

També cal assenyalar que en les citacions bibliogràfiques s'han respectat les abreviatures d'acord amb el criteri utilitzat per cada autor. En aquest sentit, es llisten les abreviatures utilitzades per la bibliografia (si no s'indica el contrari totes les fonts bibliogràfiques tenen les mateixes abreviatures):

Llistat d'abreviatures:

1a doc.	primera documentació
a.	any
àr.	àrab
abr.	dialecte d'Abruço (VES) = br. (DES)
alg.	alguerès
ant.	antic
arag.	aragonès (DECH)
berg.	dialecte de Bèrgam (VES) = bergam. (DECH)
bo.	dialecte de Bolonya (VES)
c.	cap a l'any (DECat, DECH)
cagl.	parlar de Càller (VES)
cal.	calabrès (DES, VES) = calabr. (DECH)
camp.	campidanès (DES) = campid. (VES)
cast.	castellà (Badia 1981, DECat, DECH)
cat.	català
cfr.	confronta
class.	clàssic (VES) = cl. o clás. (DECH)
cors.	cors (Vàrvaro 1986)
dial.	dialecte
fig.	figurat
fr.	francès
gen(ov).	genovès (DECat) = gen. (DECH, VES)
germ.	germànic
gr.	grec
gasc.	gascó (DECat, DECH) = guasc. (VES)
id.	mateix significat
intr.	verb intransitiu
istr.	dialecte d'Istria (DECH, VES)
it.	italià (DECH, VES) = ital. (DES)
lat.	llatí (DECH, VES)
l.c.	lloc citat (DECH, VES)
log.	logudorès (DES, VES) = log(ud). (DECH)
mer.	meridional (DES) = merid. (DECH, VES)
mod.	modern

mil.	milanès (DES, VES) = mil(an). (DECH)
nap.	napolità = nap(ol.) (DECH)
nuor.	nuorès (VES) = no. o nuor. (DES)
oc.	occità (Coromines 1980-95)
piem.	piemontès (DES, VES) = piam. (DECH)
pop.	popular
port.	português
prov.	provençal
regg.	regional (VES)
reg.	dialecte de Reggio (VES)
refl.	reflexiu (DECat, DECH) = rifl. (DES, VES)
rom.	romanç (VES)
rom.	romànic (DECat, DECH)
sass.	sasserès (DES)
sept(entr).	septentrional (DECat, DEHC) = sett. (DES, VES)
sic.	sicilià (DECat, VES) = sic(il). (DECH)
sp(ang).	espanyol (Wagner 1960-1964 = sp. (Vàrvaro 1986)
tosc.	toscà (DECat, DECH)
tr.	verb transitiu
var.	variant
vegl.	vegliota (DECat, DECH, VES)
ven(ec).	venecià (DECat) = venec (DECH) = ven(ez) (DES) = venez. (VES)
vols.	volums (DECat, DECH)
vulg.	vulgar (Badia 1981, DECat, DECH) = volg. (Vàrvaro 1986)

FITXA 1: *abocar*. || 1. Fer caure de boca a terra. | 2. Girar boca per avall una caixa o vas.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
abocar	*abbukkare*	*abbucári*	*trastocar, verter*	*capovolgere, versare, cadere*	*verser, renverser*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: format a partir de *boca* i aquest del llatí BŬCCA.

DES: a la descripció etimològica de *búkka* s'apunta que *abbukkare-ai* en campidanès significa "anche 'chinare, inclinare un vaso, sacco e sim. in modo quello che è dentro trabocchi, capovolgere'; cfr. nap. *abbocare"*. Per tant, Wagner explica que el català *abocar* pren el mateix significat que en sard i que "non è esclusa la possibilità che il verbo sia un catalanismo in camp. (tanto più in quanto non si usa in questo senso nel resto dell'Isola) ed anche nell'Italia meriodionale".

VES: segons Vàrvaro, la base llatina és BŬCCA. "*abbucári*: v. tr. 'capovolgere' (un recipiente); 'versare' e intr. 'cadere' (1373)". Descriu que és la veu de les àrees meridionals d'Itàlia, del sard, del francès i de l'iberoromà i apunta que el mot en sicilià probablement és d'origen català "anche se alcuni sensi sono italianisme ('abboccarsi') e altri sviluppi locali (orlare')".

FITXA 2: *acubar*. || 1. Dificultar o impedir la respiració.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
acubar	-	*accubbári*	*sofocar*	*soffocare, svenire*	*suffoquer*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: prové "del llatí OCCŬPĀRE 'invadir', 'omplir', 'ferir', 'detenir, impedir' (cfr. Forcellini, Lex. IV, 380[1]). La *u* en lloc de *o* s'ha d'explicar per influx d'un altre mot, o per l'origen semierudit d'*acubar*".

DECat: per Coromines l'etimologia és discutible, tot i amb això explica que la forma "*acubar* és derivada d'un substantiu amb a- prefixada", ja que la forma llatina OCCŬPĀRE "ha deixat una descendència sàvia en llengües romàniques (fr. *occuper*, cast., cat., port., *ocupar*)".

VES: es dóna un origen al català al mot: "dal cat. *acubar*, esito di lat. ŏccŭpare parallelo al sic. *accupari"*. Vàrvaro afegeix que el sentit estricte cal atribuir-lo a la junció AD+ACCUPARI,

1 [Forcellini Lex.] *Totius Latinitatis Lexicon* opere et studio Aegidii Forcellini lucubratum, et in hac editione post tertiam auctam et emendatam a Josepho Furlanetto,... novo ordine digestum, amplissime auctum atque emendatum cura et studio Doct. Vincentii De-Vít. Prati, Typis Aldianis, 1858-1875.-Sis toms in folio.

i que la lenició juntament amb el reforç de la consonant sonora de la paraula catalana *acubar* ha donat el significat anàleg en el mot *accupári*.

FITXA 3: *adonar-se*. || 1. adquirir coneixença.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
adonar-se	-	*addunárisi*	*darse cuenta*	*accorgersi*	*remarquer, apercevoir*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "del llatí *AD-DŌNĀRE, 'ajustar, adaptar', reflexiu 'entregar-se' (REW 156[2])".

DES: es troba *addonarsi* com a derivat de 'donar', tot i que no té el mateix significat del mot català *adonar-se.*

VES: Vàrvaro dóna l'origen a l'ètim llatí AD-DŌNĀRE i data l'entrada del mot al sicilià abans de l'any 1322. Comenta que el sentit comú és compartit tan sols amb el català *adonar-se*, "il cui influsso deve aver rafforzato la parola sic., che a lungo (sec. XVI-XVII) è stata scritta con una sola *d*". Vàrvaro dóna com a bona la primera proposta etimològica feta per Avolio 69[3] qui diu que *addunárisi* té com a base el català "adonarsi [sic]", cosa que també afirmen "Gioeni 20[4], Sacco 2[5], 300". Afegeix que "De Georgio (StGl, 1, 1899, 34[6])" veu influència del català però només en la forma antiga que s'escrivia amb una sola *d*. Vàrvaro conclou "sembla perciò più prudente pensare che le nostre voci siano esiti locali di AD-DŌNĀRE, ma la pressione dal cat. abbia rafforzato lo sviluppo semantico e causato la lunga resistenza delle forme con -d- scempia un sic".

FITXA 4: *algutzir*. || 1. Oficial de la justícia o del municipi.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
algutzir	*arguttsínu* (lo., ca.)	*algoziru, aguzzino*	*alguacil*	*agużżino*	*huissier*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "de l'àrab *al-wazīr*, 'ministre, lloctinent o procurador del rei'".

DECat: "de l'àrab *al-wazīr"*. DECat explica el vocalisme català amb -*gut*- a partir del fet que en l'àrab vulgar el mot es pronunciava amb una *a* de timbre velar, "a causa del w-

2 MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1911-1920). *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg. Carl Winter. 1911.-XXIV + 1091 pàgs.

3 AVOLIO, (1882). *Introduzione allo studio del dialetto siciliano.* Noto.

4 GIOENI, Giuseppe. (1885). *Saggio di etimologie siciliane*. Palermo: Statuo.

5 SCATURRO, I. (1963). *Introduzione Storia della città di Sciacca... con dominazione longobarda nell'Italia mediana e meridionale,* Firenze.

6 DE GEORGIO, Giacommo. (1899). *Studi Glottologici Italiani.* Vol. 1: 34. Turin.

precedent *al-wazir*, d'on primerament *algotzir*, canviant després l'o àtona en u (seguit de vocal mitjana tònica)".

DECH: "de raíz w-z-r 'soportar un peso' 1a doc.: *aluazil*, 1075; *alguazil*, 1115; *aguazil*, en el Cid. También port. *aguazil*, cat. ant. *algutzir* [finales de s. XIII]". [...] "El it. ant. *algozilo*, *algozile*, etc. [1510: Zaccaria[7]] y el fr. antic. a*rgousil* proceden del castellano, pero el napol. *algozino* [1540], milan. *agozzin*, it. *agużżino* 'guardián de los galotes' [de donde el fr. *argousin*, S. XVI] son tomados del cat. *algutzir*, cuya terminación con -r muda, se confundía con la procedente de -INUS".

DES: en central o logudorès *arguttsínu* o *argudzínu*. Segons explica l'autor prové de l'espanyol *alguacil* (DEI I, 101[8]; Prati 23[9]) però fonèticament té reminiscències del català *algotzir*, *agutzil* (Dicc. Aguiló I, 64[10]).

VES: No es troba.

FITXA 5: *anxova*. || 1. Seitó, especialment l'adobat amb sal.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
anxova	*ančova* (ca.), *attsúa* (lo.)	*anciova*	*anchoa*	*acciuga*	*anchois*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "del llatí *APIUVA" i aquest del "derivat de aphyē, 'casta de peix petit' (cfr. REW 520[11])".

DECat: Coromines diu que el mot és "pres d'un dialecte del Nord o del Sud d'Itàlia" [···] "la variant *amploia* o *amplova*, nom d'una anxoveta o sardina jove, en tot cas és l'adaptació del genovès *ancióa* deguda al coneixement del fet que PI dóna č en els parlars de la Riviera italiana. 1a doc.: 1383, *amploya* 1317". Coromines afegeix que "només a Sicília, Gènova i Provença és regular l'evolució del grup consonàntic PI com a *č*, per tant des d'aquestes zones s'han d'haver difós les diverses formes romàniques, i des del Migjorn d'Itàlia és probable que hagi partit l'it. *acciuga*" [...] "però pel que fa a les altres formes romàniques, amb *ó*, Sicília queda descartada: allí la Ŭ llatina (i fins i tot la Ō) dóna ú: i tampoc el prov. *anchoio* sembla autòcton, per una raó semblant (*ou* < Ǫ en occità modern). La cosa més probable és, doncs, que la forma predominant en general es vagi difondre per Gènova".

7 ZACCARIA, E. (1927). *L'Elemento iberico nella lingua italiana*. Bolonia.
8 BATTISTI, Carlo; ALESSIO, Giovanni. (1950-1957). *Dizionario etimologico italiano*. Firenze.
9 PRATI, Angelico. (1912). *Vocabolario Nomenclatore*. Milano.
10 AGUILÓ, Marià. (1914-1934). *Diccionari Aguiló*. 8 vols. Barcelona: IEC.
11 MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1911-1920). *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg. Carl Winter. 1911.-XXIV + 1091 pàgs.

DES: distingeix dues formes: *ančova* en campidanès, d'origen "spag. *anchova*, cat. *anxova*", i *attsúa* en logudorès. Cita "*Mezuz azzua chi non chibudda crua*: Ferraro, Canti 354[12] (Bonorva); sass. 'cun dodizi azzui parommu'. Si dice anche *antsúa* (Casu[13]), = genov. *ančua*".

VES: atribueix l'etomologia del mot al català "dal lat. APIUA, prestito dal gr. ἀφύη (la forma lat. attestata è APUA), il termine sic. proviene, per tramite commerciale, dal cat. *anxova* ed in questa lingua si trata di prestito dal gen. *anciova*, forma chè alla base di tutti i der. rom. e non rom. di questo tipo".

FITXA 6: *arronsar* || 1. Disminuir per contracció el volum.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
arronsar	*arruntsai*	*arrunzári*	*encoger arremengar*	*contrarre, raggrinzare stringersi nelle spalle;*	-

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: etimologia "incerta, però possiblement derivat de l'àrab *ramz* o *rumz*, 'ganyota', que, de la idea de 'arrufar el nas', hauria passat a significar 'arrufar' en general".

DECat: Coromines diu: "que el nostre mot ja era molt usat des del període nacional en tenim prova pel fet d'haver passat com a manlleu al sicilià: *arrunchiari li spaddi* (en una peça de Capuana –Catània 1895–, Mangò[14], *Teatro Sic*., 1961, p. 235)". Respecte de l'etimologia, descriu la mateixa que a DCVB: "el mot *ramz*, també vocalitzat *rumz*, ja pertany a la llengua alcoànica" [...] "L'antic *ronçar* ha de ser doncs una romanització d'aquest verb aràbic, pres del nom de l'acció *ramz*".

DES: es troba l'entrada del mot *arruntsai* amb la següent descripció: "*arruntsai de gòḍḍus* 'stringersi nelle spalle" = cat. *arronsar* 'encoger, recoger': *les espatlles* 'encogerse de hombros'".

VES: les diverses fonts etimològiques de les quals s'alimenta el diccionari sicilià reporten diversos sentits semàntics que donen el seu origen al mot català *arronsar: "*Gioeni 36[15] riporta sic. a 'riunire insieme a monte cose sparse' al cat. *arronsar* 'racorre insieme'. De Georgio[16] dal cat. *arronsar* 'rittare, contrarre, incurvare'". Afegeix que el sentit principal de la veu catalana és "'arricciare (il naso); ripiegare, curvare'", és a dir 'arrugar el nas,

12 FERRARO, Giuseppe. (1891). *Canti popolari in dialetto logudorese*. Torino.
13 CASU, Pietro. *Dizionario logudorese* (manoscrito in possesso della Regione Autonoma della Sardegna, che si publibblicherà presto).
14 Mangò (1961). *Teatro Siciliano*.
15 GIOENI, Giuseppe. (1885). *Saggio di etimologie siciliane*. Palermo: Statuo.
16 DE GEORGIO, G. (1928). *Aggiunte ai lessici siciliane*, in StGl 8: 145-76.

replegar, curvar' i que té el seu paral·lelisme en el sard, concretament en el campidanès, amb "*arruntsai*, 'contrare, raggrinzare'".

FITXA 7: *arruixar, ruixar* || 1. Remullar una cosa tirant-li el líquid a gotes o a raig prim.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
arruixar, ruixar	*arrušai, arroṡiai* (ca.)	*arrusciari*	*rociar*	*inaffiari*	*asperger*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: per a l'accepció 'remullar': "del llatí ROSCIDARE 'cobrir de rou'".

DECat: descriu l'etimologia a partir del llatí ROSCIDARE. Respecte del sicilià *arrusciari* 'ruixar': "és manlleu del català, com ja va veure De Georgio (*Rom.* XLV, 554[17]) i no pas arabisme (com suposaven Aleppo-Calvaruso[18])". Coromines diu que prové del llatí vulgar ROSCIDARE, derivat del RŌSCĬDUS 'ple de rosada', 'humit, mullat'.

DES: a l'entrada del mot *arroṡiai,* utilitzat en campidanès, del qual Wagner considera que en el sentit de "irrigare, annaffiare, spruzzare" remet a l'espanyol *rociar.* A l'entrada del mot *arrušai,* també es considera propi del campidanès, amb el significat de 'annaffiare'. L'autor el relaciona aquest mot amb el català *arruixar* i afegeix que el mot derivat *arrušađòri* el trobem en el català *arruixador.*

VES: No es troba.

FITXA 8: *botxí***.** || 1. Persona que executa les penes de mort i altres penes corporals.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
botxí	*buččínu, buttsínu* (lo.) *buǧǧínu* (ca.) *buddzínu* (nu.)	-	*verdugo*	*boja, carnefice*	*bourreau*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "incerta; segons Corominas DECast, I, 475, és probable que vingui del franco-provençal *botchí,* var. dial. del fr. *boucher,* 'carnisser' i mat. sign. || 1".

DECat: tal com s'ha dit a DCVB: "pres del francès dialectal *botchî,* variant regional i antiga del francès *boucher*". Per Coromines "és un manlleu lingüístic que s'explica pels esdeveniments tràgics de què foren teatre aquells països francesos a la fi del segle XIV i en el XV". També diu que del català s'ha propagat a fora, mantenint el caràcter català del mot.

17 *Rom.* = *Romanica*. P., 1871 ss.

18 ALEPPO, Gabriele M. da; e CALVARUSO, G. M. (1910). *Le fonti arabiche nel dialetto siciliano: Vocabolario etimologico.* Roma.

Exemples citats: "log. *buččinu, buzzinu*, camp. *buğğinu:* M.L. Wagner, *RFE* IX, 257[19])".

DECH: Coromines diu que "además de esta forma encontramos *boquín*, que será mala interpretación de la grafia *–ch-*". Afegeix que del català provenen els mots amb el mateix significat en logudorès i campidanès.

DES: Presenta les diverses formes que pren aquest mot en el sard: en logudorès, *buttsínu;* en campidanès, *buğğínu;* a Nuoro*, buddzinu;* a Càller *buğínu,* una paraula que s'utilitza també com a manera d'anomenar el diable. "log. mod. *buttsínu* 'boia carnefice' = cat. *botxí*, 'verdugo'; sp. ant. *bochín*". Wagner explica que "questa forma con *ğğ/ddz* rapresenta un incrocio con il nome del ministro piemontese G.L. Bogino e ricorda la sua impopolarità presso gli strati più elevati della società" ja que va abolir molts dels seus privilegis.

VES: no es troba.

FITXA 9: *calaix*. || 1. Receptacle corredís d'un moble com ara una taula, un armari, etc.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
calaix	*kalašu (lo., ca.)*	*casseto*	*cajón*	*casetto*	*tiroir*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: del llatí "*CALATHĔUS, derivat de CALATHUS (<gr. κάλαθος), 'panera de vímens'".

DECat: coincideix amb Alcover-Moll en la descripció etimològica, però Coromines afegeix que "en la forma catalana sembla tractar-se de καλάθιου, diminutiu d'aquell mot grec κάλαθος, que deuria ser adoptat tardanament, que ja la [θ] grega sonava com una [z] castellana, pronúncia imitada en romànic com a KALÁSIU pronunciat [s]. 1a doc: s. XIV".

DECH: *cajón*, de l'augmentatiu de *caja* "probablemente del catalán *caixa* o de l'occità *caissa".* Del llatí CAPSA. "1a. Doc: 1251, *caxa*". [...] "El tratamiento fonètico de PS en catalan o occitano (IPSUM > eix; GYMPSUM > geiz, guix), pero ajeno al espanyol y portugués (que también emplea *caixa*)". Destaca que *kalašu* és dels catalanismes propis en el sard.

DES: reporta *kalašu* en logudorès i campidanès. Presenta les diverses formes del mot que pren la veu en algunes zones que tenen una forma diferent: *karášu* en sasserès; *kađášu* a Mòrogo, al sud-oest de l'illa; *keđášu* a Villacindro, sud-oest; també es troba "*in su cadasciu de sa mesa* (Garau, *Professoressa*[20])". Wagner li dóna l'origen al mot català *calaix*.

19 *RFE = Revista de Filología Española*, M., 1914 ss.

20 GARAU, Antonio. (1956). *È arrivata la professoressa*. Commedia dialetta sarda in 3 atti. Oristano.

FITXA 10: *coixinera*. || 1. Bossa o funda d'un coixí.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
coixí	*košínu*	-	*cojín*	*cuscino*	*cousin*
coixinera	*košinéra (ca.)*	-	*almohada*	*federa*	*oreiller*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: derivat de *coixí* i aquest "del llatí COXĪNU, mat. sign. (derivat de CŎXA, 'cuixa', perquè els coixins s'empraven principalment per a seure-hi damunt)".

DECat: *coixí*: "del llatí vulgar COXĪNUM id., derivat de CŎXA 'cadera', des de 985". Coromines en destaca la propagació a altres llengües: francès, *cousin;* anglès, *cushion,* i italià, *cuscino,* que diu que "són antics i genuïns". En canvi "el castellà *cojín,* i el portugués, *coxim,* tots dos d'ús més limitat, semblen ser manlleus del català (o gal·loromànic)".

DECH: *almohaha* "del àrabe hispànico y magrebí *muhadda* id. (ar. M*ihádda),* derivado de *hadd* 'mejilla'. 1a doc: 1400". *cojín:* "probablemente tomado del cat. *coixí*".

DES: "*košínu* 'cuscino' = sp. *cojín*, cat. *coixí*. (AIS 895[21]); *košinéra"* (que es reporta a les regions de Fonni i Dorgali) en el sentit de "'federa'; = cat. *coixinera* (log. *kabiđalèra*)".

VES: no es troba.

FITXA 11: *cullera*. || 1. Estri que serveix per a prendre una porció del contingut d'un recipient i transportar-la a un altre recipient o portar-la a la boca.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
cullera	*kul'era, kulléra* (ca.)	-	*cuchara*	*kucchiaio*	*cuiller*
cullerot	*kuččaròni, kuččeròni* (ca.) *koččarone, kuččarone* (lo.)	-	*cucharon*	*cucchiaino*	*louche*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: del llatí COCHLEARIA.

DECat: segons Coromines *cullera* i *cullerot,* "provenen respectivament de COCLEARIA i COCLEARIUM, pròpiament plural del llatí clàssic COCHLEAR".

DECH: Coromines explica que *cuchara* prové "del antiguo y dialectal *cuchar* y éste del latin COCHLEAR-ARIS". La primera documentació es troba en un document lleonès l'any 910 amb la forma *culiare* i *"cugare* (grafia arcaica por *cuchare*), en doc. de Covarrubia, 1112

21 JUD, Jakob; JABERG, Karl. (1928). *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Zofingen.

(Oelschl.[22]); *cuchara*, Nebr.[23]". L'autor diu que "sorprende a primera vista no hallar *–j–* como resultado de CHLI cuando en los demàs romances no hay resultado diferente del *cl* o *li*: port. *colher* f., cat. *cullera*, oc. *culher* o *culhera*, fr. *culier*, it. *cucchiano*". Coromines dóna com a més probable l'explicació de A. Castro (*RFE* III, 68-69[24]) i A. Alonso (*RliR* I, 344-5[25]): "*ch* es debida al ensordecimiento normal de la *l* arcaica castellana en la posición postconsonántica, de mismo modo que CINGULA después de passar por *cinlla* se cambió en *cincha* (port. *chila* o *cinho*, como *colher*)" i afegeix "sí será castellanismo el tramontano" (dialecte português) "*cocharra*".

DES: *koččára,* del "sp. *cuchara* o piem. *cuciara*". *kuččèra* (Scano), *kuttsèra* (Nule): è un incorcio di *kuččára".* Remarca que a la part meridional de l'illa s'usa *kul'èra* o *kullera* i que aquests són catalanismes. També afegeix que en logudorès s'utilitza *koččarone, kuččarone* i en campidanès *kuččaròni, kuččeròni* per referir-se al 'cullerot' i els atribueix un origen castellà (*cucharón*) o piemontès (*cuciaron*).

VES: no es troba.

FITXA 12: *desfici***.** || 1. Agitació deguda a un mal físic o moral que provoca intranquil·litat.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
desfici	-	*difizziu*	*desasosiego*	*sdegno*	*gêne, malaise*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: *desfici* és "forma germana de la provençal *desfeci,* mat. sign., i sembla que demana un origen llatí com *DISFĬCIUM que seria derivat de *DISFĬCERE com OFFICIUM de OFFICERE"**.**

DECat: "pres del llatí DEFECTIO, d'on primer *defeci* i després *desfeci*". Coromines parla de l'expansió d'aquest mot per l'àrea occitana, *defeci,* francesa, *desféci,* i aragonesa, *desfecio.*

VES: probablment prèstec "dal cat. *desfici* 'agitazione prodotta da un male fisico o morale, da una passione o un desiderio' che ha in comune col prov. ant. e mod. *de(s)feci* 'debolezza' una base lat. di cui non è certa l'accentazione; il merid. *sfizio*, con eco mod. nel sic. *sfizziu* 'sfogo di voglia, piacere' è forse la stessa parola con cambio di prefisso". Accepta que la base de *desfici* és DISFICIUM i que el mot català troba la seva correspondència en "prov. ant. *defeci*, *desfeci".*

22 OELSCHLÄGER, Victor R.B. (1940). *A Medieval Spanish Word-List. A preliminary dated vocabulary of first appearences up to Berceo.* University of Wisconsin.

23 NEBRIJA, Antonio de. (s. a. 1495 o 1493). *Dictionarium ex hispaniensi in latinum sermonem.* [extracté el ejemplar de la Hispanic Society de Nueva York]; hay ahora ed. facsímil de la Acad. M., 1951.

24 *RFE = Revista de Filología Española*, M., 1914 ss.

25 *RliR = Revue des Languages Romanes. P.,* 1925 ss.

FITXA 13: *esmorzar*. || 1. Àpat que es fa al matí o durant el dia amb anterioritat al dinar.

Català	Sard	Siclià	Castellà	Italià	Francès
esmorzar	*ismurtsare (lo.), smurtsai (ca.)*	-	*almorzar*	*colazione*	*petit-dejeneur*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "del llatí vulgar *ADMORDIARE, *ADMORDIUM derivat del llatí ADMORDERE, 'mossegar'".

DECat: "del llatí vulgar ADMŎRDIUM, id., derivat d'ADMORDĒRE amb el sentit de 'mossegar lleugerament, començar a menjar, fer un bocí', d'on provenen també el cast. *almuerzo* i el port. *almoço;* és molt estranya al català antic i encara avui inusitat a les Illes, però va aparèixer a València per evitar ambigüitats amb *berenar*". [...] "1a doc. *almorzar* c. 1400, Sant Vicent Ferrer; *esmorzar*, 1575". [···] "del cat. o el cast. són manllevats els sards *izmurzare*, *zmurzai* (MLWagner, *RFE* XX, 234[26])".

DECH: "del lat. vg. ADMŎRDIUM, íd., derivado de ADMORDĒRE". Primera documentació de l'any 1295. Coromines comenta que "*almorzar* es un castellanismo introducido al parecer hacia el 1400 por el deseo de eliminar la ambigüedad de *berenar*". [...] "el cat. *esmorzar* es forma reciente, sin documentación anterior al s. XIX, antes se dijo *almorzar* como sigue diciéndose en el País Valenciano".

DES: "Il cat. *esmorzar* che sembra prestari meglio come fonte delle voci sarde, è una forma recente, sin documentación anterior al siglo XIX (Corominas, 1.c.p.160[27]) e spagnolismo, accanto a *almorzar*".

FITXA 14: *feina*. || 1. Treball que hom fa per obligació.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
feina	*faína*	-	*faena*	*lavoro*	*travail*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "del llatí FACIENDA, 'coses que s'han de fer'".

DECat: del llatí antic FĂCĬĔNDA i aquest del llatí vulgar FACENDA. Coromines data la primera documentació de finals del segle XIII amb la forma *faena,* present en valencià i català nord-occidental. "Del català fou manllevat al cast. *faena*". [...] "La penetració fins al portugués ha estat considerable, i allà el mot ha pres la forma *faina*. Més extraordinari és que a Sardenya semblaria ja haver penetrat abans de la conquesta de l'illa, com sigui que

26 *RFE = Revista de Filología Española*, M., 1914 ss.
27 COROMINES, Joan. (1954-1957). *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. 4 vols. Berna.

faina sembla aparèixer ja en el Condaghe de Bonàrdo, que és de la primera meitat de segle XIII". Coromines diu que a Wagner, però, no li sembla una lliçó segura (*VRom*. V, 163[28]).

DECH: "Del català antic *faena".* La primera documentació en castellà la data de l'any 1596, però Coromines afegeix que a Fernando de Santiago i "Saavedra Fajardo (1640) solo aparece como término náutico; también Oudin, seguido por Minsheu (1623) dice "ce'st un terme usé des mariniers". [...] "Es pues, uno de los tantos testimonios del influjo catalán sobre el léxico de los marinos, y ello explica también la extensión alcanzada en las Antillas, Méjico y América Central, con referencia al trabajo de las haciendas". Coromines explica que pocs anys després es va generalitzar el seu ús a altres àmbits del treball: "la forma catalana *faena* es general en la Edad Media".

DES: el mot *faína* es troba tant en logudorès com en campidanès, i afegeix que també s'utilitzen els derivats *fainéri* (com el nostre *feiner*), en logudorès *affainare* (*afeinar), isfainádđu* i *infáinu* (enfeinar) i en campidanès *sfaináu (enfeinat)*. Destaca que a "Il Sanna, StaSa XII-XIII, parte II, p. 339[29] registra per Bonorva, *affaniárdzu* 'faccendone, intrigante', che egli crede corrisponda al cat. *afanyar*, denom. di *afany*" [...] "È più probabile *affaniárdzu* che sia una variante metatetica di *affain*-".

FITXA 15: *flassada***.** || 1. peça teixida de llana, de cotó o de fibra sintètica amb lligats i colors diversos que s'usa com a abrigall en el llit.

Català	Sard	Siclià	Castellà	Italià	Francès
flassada	*frassáđa, fressáđa*	*frazzata*	*frazada*	*coperta fine di lana*	*vermicelle*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "de l'àrab *farsat*, mat. sign. (REW[30] 9659)".

DECat: "mot comú amb l'òc. ant. i mod. *flassada, flaç-, fless-,* id., que des d'aquestes llengües (i particularment des de la nostra) es va propagar al cast. dial. *frazada,* i a molts parlars d'Itàlia, del Nord de França, etc.; d'etimologia incerta, probablement d'un mot pre-romà FLAKIATA, o potser sorotàptic i emparentat amb el ll. FLOCCUS i el germ. BLAHJAN- i formes germàniques semblants". Coromines al·lega "l'antiga fama de les flassades catalanes" per explicar l'expansió d'aquest mot al castellà i "quasi tot Amèrica". [···] "A la mateixa raó obeeix que el nom cat. *flassada* es vagi propagar no sols al logud. i campid.

28 *VRom = Vox Romanica*. Zürich. 1936 ss.
29 SANNA, Antonio. (1955). *Note sardo-logudoresi*. In: StSa XII – XIII. Sassari.
30 MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1911-1920). *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg. Carl Winter. 1911.-XXIV + 1091 pàgs.

frassađa, *fressađa* (MLWagner, *REF* IX, 233[31]), campid. *frassada* (Porru; *KJRPh*. II, 83[32]), i sic. *frazzata*". Coromines esmenta també el florentí antic, *farsata* i el venecià, *filzada*.

DECH: del català *flassada* "vocablo común con la lengua de Oc, que des de estos romances se extendió a muchos dialectos del Norte de Francia y de Italia, y a Grecia; origen desconocido. 1a doc: *fraçada*, 1541". Coromines destaca que l'ús de *frazada* en el castellà d'España va de baixa, en canvi a Amèrica encara s'utilitza *frezada*. "En lugar de partir del occitano, es preferible admitir u origen catalán, en vista de las antiguas frazadas catalanas".

DES: Wagner explica que la paraula es troba estès a qualsevol dels dialectes italians i que el mot pres en el sard pot ser castellanisme o catalanisme, "come *vànuva*, *fánuva*".

VES: L'autor comenta que avui en dia el mot es conserva en venecià i calabrès, però que anteriorment era usat a tota l'àrea italiana. Respecte de l'etimologia diu que "l'origine è però assai discussa e tuttora poco chiara", i respecte de la seva expansió explica que es tracta d'una paraula amb una circulació molt extensa en el comerç mediterrani fins el segle XII. Vàrvaro data el mot sicilià de 1171 i diu que a partir d'aleshores la paraula apareix a moltes obres i tractats comercials; per aquest motiu apunta Vàrvaro que el traspàs del català al sicilià i a la resta d'Itàlia "non convice anzitutto per ragioni cronologiche (si ricordino almeno l'es. sic. del 1171 e quello firo., per i qualisembra improbablie invocare il commercio catalano)", tot i que es pregunta el perquè de la forma més antiga *far-,* que no es pot explicar a partir de la forma *fla-*.

FITXA 16: *goig*. || 2. Fets de la vida de la Verge o d'un Sant, remarcables per llur intensa alegria.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
goig	*gòččus* (ca.), *góṡos* (lo.)	-	*gozo*	-	-

Descripció etimològica i traspàs a altres llengües:

DCVB: del llatí GAUDĬUM.

DECat: a l'entrada de "gaudir" hem d'anar fins a l'apèndix sobre els *Goigs dels Sants i de la Verge* per trobar l'ús d'aquest mot que "apareix en el segle XV". [···] "La forma vulgar *gotjos* no és recent, car ja passà com a *goččus* al sard 'heiligenlierdern' (MLWagner, *VKR*[33] V, 38)".

31 *RFE = Revista de Filología Española*, M., 1914 ss.
32 *KJRPh* = Krittishcer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie, p. p. K. Wöllmöller, Münich-Erlangen, 1892 ss.
33 *VKR = Volkstum und Kultur der Romanem*. Hamburg, 1928 ss.

DES: A l'entrada de la paraula *goṡare-ai* destaca el fet que en logudorès el mot emprat per a les composicions poètiques en honor als sants sigui *góṡos* (de l'espanyol *gozos)* i que el campidanès "le stesse lodi dei santi sono is *gòččus,* del català *goigs".*

FITXA 17: *llampuga.* || 1. Peix de la família dels corifènids, de cap alt i cos llarg i comprimit...

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
llampuga	*lampúga*	*lampuca*	*lampuga, besugo*	*lampreda*	*lamproie*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "d'un mot llatí *LAMPŪCA, mat. sign., format probablement del radícal de LAMPAS 'llàntia, llum' amb el sufix -uca que trobem també en l'it. *acciuga,* el prov. *belugo,* l'esp. *besugo,* etc. (segons P. Barbier fils en *RLR*[34], lviii, 321, on es troba molta informació sobre les variants romàniques del mot *llampuga*)".

DECat: Coromines explica que "veiem *lampuga* en Enric de Villena, 1423" i en altres obres d'altres autors castellans com ara Quevedo, Covarrubias.

DECH: Primera documentació: 1423. Coromines explica que "no figura como castellanismo en Carus[35] (II, 666) ni en Medina Conde[36], que le atribuye el nombre *atriaco* o *autriaco*, *Carus el* austriaco". Diu, però, que és general en el català *llampuga* (documentat el 1609) o en occità (1562); romanès, *lampuga;* Siracussa, *lampugu*, Catania, *alampuia*; Tarento *lambuca*; Malta, *lampuca*; campidanès *lampúga*.

Respecte de l'evolució fins al castellà: "no puede descartarse la idea de que se trate del griego 'el resplandeciente' que latinizado en LAMPUSA pudo dar **llampua* y luego *llampuga* en catalán, donde tiene tanta extensión la caída de la –s- intervocàlica, especialmente en palabras que continenen una *l* (p. ej. *lloella*, diminutivo de *lausa* 'losa'); del catalán, como muchos nombres de peces, se habrían propagado a otras hablas mediterráneas; desde luego el murc. *llampuga*, y el campidanès *lampuga* se denuncian como catalanismos".

DES: no es descriu més enllà que la seva equivalència amb el castellà *lampuga* i el català *llampuga.* Fa referència que en sicilià es troba com a *lampuca.*

VES: No es troba.

34 *RLR = Revue des Langues Romanes*. Societé des Langues Romanes, Montpellier. Començà a publicar-se l'any 1870.

35 CARUS Julius V. (1885-93). *Prodromus Faunae Mediterraneae, sive Descriptio animalium maris Mediterranei incolarum... adjectis nominibus vulgaribus eorunque autocribus.* 2 vols. Suttgart.

36 [Medina Conde; seudónimo:] García de la Leña (1789-93). *Conversaciones Históricas Malagueñas.* 4 vols. Málaga.

FITXA 18: *lloguer*. || 1. Preu convingut mitjançant el qual el propietari d'una cosa en cedeix l'ús a algú per un temps determinat.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
lloguer	*allogare*	*luéri*	*alquiler*	*affitto; allogare prezzo dell'affitto*	*louer*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: del llatí LOCARĬU, mat. sign.

DECat: tan sols esmenta que "és conservat a la majoria de les llengües" italià *allogare,* francès *louer,* occità *logar*, i que el derivat *loga*, *logada* s'utilitzava en "les rendes de la sal a Sardenya (*CoDoACA* XI, 852[37])". Coromines també apunta que en el sentit de "paga o salari" es troba a molts textos del segle XIV.

DECH: Hi ha una entrada amb la forma *loguer:* "tomado del cat. *lloguer* 'alquiler' y antiguamente 'pago, recompensa, salario'". Coromines cita uns textos aragonesos del segle XIV on apareix amb la forma genuïna *loguero.* També diu que la paraula castellana en sentit de 'pagar' era bastant comú en castellà antic, però no argumenta prou si és pres del català o de l'occità, o si bé és un semicultisme.

DES: *allogare* "log. e camp. 'affittare, appigionare'; *allogu* log. e camp. 'affito' = ital. *allogare.* È catalano senza dubbio *allogatéri* camp.; *allogađéri,* camp. e log. 'locatario', = cat. *llogater*. Si diceva anche *akilai* camp. e oggi si dice per lo più > *appensonare*, affittare".

VES: La forma *lugheri* es troba abans de 1337, en el sentit descrit. L'autor explica que fou un préstec de l'època normanda del francès antic *louer* i reforçat més tard pel català *lloguer.* Aquest préstec tan sols roman en el sicilià, en el dialecte d'Abruço i a Reggio (centre i sud de la península, respectivament). La forma *luéri,* va tenir anteriorment la forma *lugueri* (1519) i *loghero* (1714), i encara abans *locheri, lucheri* (1475-1477). El pas de [k] > [g] l'explica Vàrvaro pel fet que el fonema [g] s'utilitzava com a so de transició, però també per "l'influenza del cat. *lloguer*", cosa que considera possible a causa de l'àmbit jurídic-comercial de la paraula.

37 *CoDoACA = Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*. p.p. P., M i F. de Bofarull, 41 vols., 1847 ss.

FITXA 19: *llotja*. || 1. Lloc públic on es reuneixen els mercaders i els comerciants per fer llurs tractes.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
llotja	*lòdza*	-	*lonja*	*loggia*	*loge*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: de l'italià *loggia.*

DECat: Coromines diu del català antic "es manllevà essencialment el cast. *lonja*, on el mot no es documenta fins a 1445, i hi mostrà sempre molta menys vitalitat". Discrepa de la descripció etimològica d'Alcover Moll i diu que "en realitat és del francès on es troba la font de totes les llengües romàniques" i que "només en francès, en efecte, és germanisme directe, com ho mostra també el canvi de BI en j que en un mot de data tant tardana com un germanisme, no s'hauria pogut produir enlloc més que en el Nord de França". La seva proposta és que prové del frànic LAUBJA.

DECH: Respecte de l'etimologia, argumenta el mateix que el DECat i sobre l'expansió i origen del mot diu que és "tomado del fr. *loge* 'glorieta', 'choza', 'gabinete, camarin', 'centro de contractación', por conducto del cat. *llotja* (val. y mall. *llonja*)". Explica que en el sentit de 'contractació de mercaderies' ja es pot trobar en documents diversos de l'any 1490 i a Nebrija[38], que és l'única que es conserva en aquest sentit i que "se aplica a los famosos edificios de las ciudades catalanas y de la Corona de Aragón". Coromines explica que "en catalán el vocablo es mas antiguo y castizo" i que els exemples són abundants durant el segle XIV, ja que Catalunya fou el lloc d'origen d'aquests edificis singulars "y el más antiguo testimonio italiano, citado por Terlingen[39] (a. 1400) , se refiere precisamente a la ciudad de Barcelona". Després de fer una explicació extensa sobre per quines llengües ha passat per arribar al castellà acaba resumint el següent: "el esquema histórico es: fráncico > fr. > cat. > cast. >; fr. > it.; y en la ac. 'casa de contratación, bolsa' el vocablo volvió del cat. al fr. y pasó también desde aquél al it".

DES: *lòdza* log.; *lòlla* camp. 'tettoia aperta accanto alla casa' che serve di stalla per il cavallo (AIS 870[40]), = ital. *loggia* (in camp. secondo la proporzione *pádza*, *palla*)".

38 NEBRIJA, Antonio de. (s. a. 1495 o 1493). *Dictionarium ex hispaniensi in latinum sermonem.* [extracté el ejemplar de la Hispanic Society de Nueva York]; hay ahora ed. facsímil de la Acad. M., 1951.

39 TERLINGEN, Johannes H. (1943). *Los Italianismos en Español desde la formación del idioma hasta principios del S. XVIII.* Amsterdam.

40 JUD, Jakob; JABERG, Karl. (1928). *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Zofingen.

FITXA 20: *matalàs*. || 1. Sac rectangular de tela cosit de tots costats que serveix per jeure-hi.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
matalàs	*mataláffu* (ca.)	-	*colchón*	*materassso*	*materlas*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "de l'àrab *maṭraḥ*, que figura en el Vocabulista[41] atribuït a Ramon Martí amb el significat llatí de 'tapetum', i en la glossa marginal del mateix vocabulista es troba la forma catalana *matalaf"*.

DECat: Coromines diu que el mot prové "de l'àrab *maṭraḥ*, derivat de *tárah"*. Recull una primera documentació en les següents formes i anys: *almatratz* 1085; *almatraphio* 1149; *matalaf* 1274; *matalas(os)* c. 1400. Segons l'autor des del català el mot es propagà, d'una banda, al castellà antic i, de l'altra, a l'occità antic *matalàs*, al francès, *matelas* [*materas* 1330]; de l'àrab directament, "amb conservació de la -h, passà al grec calabrès *mátraho*, mentre que l'italià *materassso* [c.1300], *materazza*, ja no és segur si són manlleus directes o a través del català".

DES: Wagner remarca les diverses formes que pren el mot en el sard: *mataláffu* en campidanès (a les localitats de Dorgali, Désulo i Baunei, a la zona de Nuros) i segueix: "*mattaláffu* (Nuoro); *mantaláf(f)u* (nuoro, accanto a *mattalaffu*: ALIT 1067[42]); (Gáiro, Villacidro, Teulada, Domusnovas); *mantabaffu* (Melis, -ƀ- = -*l*-) '*materasso*', = cat. *matalaf*; a Busachi: *mantalássu*, = cat. *matalás*; a Macomer: *mataláttsu* (x ital. ant. *materazzo*). Nel CSMB[43] 32 ocorre una sola volta *madrassa*, = ital". Remarca que la forma amb *mant*- revela la influència de *manta* que té el sentit de 'coperta'. Derivats: *matalafféri* camp 'materassaio', = cat. *matalasser*.

FITXA 21: *mocador*. || 1. Peça de roba, generalment quadrada, destinada a mocar-se.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
mocador	*mu(n)kkađòri* (ca.) *mukkađòre* (lo.)	*mucatturi*	*pañuelo*	*fazzoletto*	*mouchoir*

41 [R. Martí, Voc.] *Vocabulista in arabico* pubblicato per la prima volta sopra un codice della Biblioteca Riccardiana di Firenze, da C. Schiaparelli. Firenze, Tip. Le Monnier, 1871.-Aquest Vocabulari aràbic-llatí i llatí-aràbic probablement fou escrit del català Fra Ramon Martí, de l'Orde de Predicadors, que visqué en el segle XIII, i ens dóna el llenguatge dels sarraïns valencians.

42 *Atlante Linguistico Italiano* (encara inèdit).

43 SOLMI, Arrigo. (1937). *Condagne di S. Maria di Bonarcardo.* Milano.

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: derivat de *mocar,* i aquest de moc, del llatí MŬCCU.

DECat: dins dels derivats de *moc* Coromines explica que "aquesta paraula ja era tan vivaç en el català medieval que va passar manllevada al sicilià *muccatturi* 'fazzoletto' tal com es recull a G. Meli, *Palerm* l'any 1798 i a Mangò, *Teatro Siciliani*, p. 86"[44].

DECH: a l'entrada de *mocar* diu que "no és usual en castellano; voz galoromànica, latu senso, para 'sonar' del lat. vulgar MUCCARE". Diu que el derivat "*moquero* 'pañuelo para limpiarse los mocos' es popular".

DES: Wagner descriu que en logudorès es troba *mukkađòre* i en campidanès *mukkađòri* i *munkađòri.* "S. Antioco: *munkaroi*; Gerrei: *makkađóri)* = cat. *mucador o* sp. antiq. e prov. id 'pañuelo para limpiarse los mocos'". També destaca que algunes parts de l'illa, concretament a Bitti, Siniscola i Orosei (nord-est de l'illa) es troba amb la forma mukkatòre "addattamento alle condizioni fonetiche locali".

Respecte de la zona septentional, diu que predomina la forma *mukkalóru* (a Bosa, Planargia, Ploghe), en sassarès *mukkarór'u* i a Sènori i Tissi *mankalóru*. Finalment acaba el seu article dient que en les formes *mukkatòre* o *mukkadore* poden ser evidentment derivats de *múkku,* però tenint en compte que "il fazzoletto" no formava part de la cultura antiga de l'illa, "è piu probabile che si tratti di un catalanismo, tanto più in quanto lo stesso oggetto porta anche nel log. sett. un nome, che non può essere indigeno".

FITXA 22: *mújol***.** || 1. Peix de la família dels mugílids...

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
mújol	-	-	*mújol, budoín*	*muggine*	*mulet, muge*

Descripció etimològica i traspàs a altres llengües:

DCVB: del llatí MUGĬLE, mat. sign.

DECat: de llatí MŪGIL, -ĬLIS. La primera documentació data de mitjans de segle XIV. Coromines diu que "L'evolució del llatí -ĭL, passant per -el, a -ol és normal en català. També explica que la nostra costa marítima és on es pesca aquest peix "D'on vingué el cast mújol".

DECH: El castellà *mújol* es troba documentat a principis del segle XVIII, però es troba anteriorment, a l'any 1495 amb la forma *mugle*.

44 Mangò (1961). *Teatro Siciliano*.

FITXA 23: *paper*. || 1. Matèria fabricada en forma de fulls prims, de pasta de fibres...

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
paper	*papíru*	-	*papel*	*carta*	*papier*

Descripció etimològica i traspàs a altres llengües:

DCVB: del "llatí PAPYRU (< gr. πάπυρος), nom d'un planta oriental (PAPIRUS) de la qual els antics extreien unes làmines que els servien per a escriure-hi. La terminació -*er* (com la del fr. *papier*) suposa una adaptació de PAPYRU al sufix llatí -ARIU".

DECat: mot "adaptat per via semiculta a una terminació catalana", primera documentació data del 1249. Coromines exemplifica alguns testimonis de finals de segle XIII que reporten aquest mot "dona carga de pebre---, de comí---, de safrà, 2 sous; carga o cayxa de *paper...*". Afegeix que "n'hi havia, doncs, ja moltes mencions, que impliquen un comerç actiu d'aquest article per part dels catalans". Al mateix temps, al segle XIV a França "s'hi reparteixen els *papier catalan*". [···] "El castellà *papel* és d'aparició força més tardana, car sorgeix per primera vegada el 1330, en l'Arxipreste de Hita".

DECH: *papel* "1a documentación: J. Ruiz, 1269b[45]. Paper en el glosario de Toledo, fuentes aragonesas de h. 1400. Sabido es que el cambio de *–er* en *–el* es normal en los catalanismos y galicismos. En catalán tenemos documentación abundante desde el S. XIV y Ag. Cita un ej. De 1249; el occ. *papier* es muy frecuente desde el S. XIV y el francés desde el XIII". [...] "Sabido es que la fabricación del papel fué introducida en Europa por los árabes en el siglo X. Los más antiguos focos de producción europea se hallan en tierras de lengua italiana y catalana, donde hay todavía centros fabriles de vieja tradición" [...] "en el S. XIV abundan en el Sur de Francia las menciones de papel importado, las cuales se reparten entre el *papier catalan* i el *lombart*, como en italiano nunca se ha dicho otra cosa que carta, lo más probable es que todos los romances recibieran el vocablo de Catalunya, donde el cambio de *paper*en *papel*, por sustitucion de sufijo, era más fácil que en ninguna parte; desde luego esta conclusión es segura en castellano dada la falta de –o".

DES: en sard el mot és *papíru* (llatinisme directe) però a la mateixa entrada es remarca que en campidanès s'utilitza *pap(p)éri* del català *paper*, però també els derivats *pap(p)eróttu* del català *paperot*.

VES: no es troba.

45 RUIZ, Juan. Arcipreste de Hita. *Libro de Buen Amor.* ed. Jean Ducamin. Tolosa, Privat, 1901; ed. Julio Cejador, M., 1914; ed. Joan Coromines, M., Ed. Gredos, 1967.

FITXA 24: *peüc*. || 1. Mitjó curt fet de punt o de drap de llana.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
peüc	*peúnku* (ca.)	-	*peúco*	*pedule*	*chausson*

Descripció etimològica i traspàs a altres llengües:

DCVB: del "llatí *PEDŪCU, derivat de PEDE, 'peu'".

DECat: en català es troba *peüc* en el *Procés de les Oives* (1632). L'autor explica que el mot entra molt especialment al Nord hispànic, a l'Aragó, *peduco*, i a Castella amb les formes *piugo, peúgo, pedugo,* arriba al portuguès *piúcos, peúgoas* i *piúcas.* Del català "va passar manllevat al sard campid. *peúnku* «calzettino, pedule» MLWagner (*ARom*[46]. XX, 350)".

DECH: Derivat de *pie:* "*peúgos* o *piugos,* arag. *pedugos*, 'calcetines de lana para el invierno'" [...] "en la zona salmantina de dice hoy *patucos",* cosa que Coromines relaciona o bé amb la paraula *pata* o bé per una importació mossàrab (*patuko* < *peduco*). En català *peücs*, id., "port. *piugas* 'zuecos' gall. *piugas.* Coromines considera *peúco* un "derivado con el sufijo poco frecuente –UCU (no, como muestra la vocal, regresión de PEDŬCULU, según quisiera G. De Diego, *BRAE* VII, 251-2)"[47].

DES: en sard es troba en diverses formes: *peúnku*, *piunku* (de *miğğa*) en el campidanès en el sentit de 'pedule' (Samassi: *piúnkus* 'piccole calze bianche'), d'origen català, *peüc.*

FITXA 25: *rap*. || 1. Peix de la família dels lòfids.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
rap	-	-	*rape, pejesapo*	*pesce rospo*	*baudroie*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "probablement del llatí RAPUM, 'nap rodó', per la semblança del cos del rap amb un nap. DCVB remet a l'article de Joan Coromines a DCEC en l'article *rape,* que és paraula que el castellà ha presa del català *rap*)".

DECat: Coromines respecte de l'etimologia: "es diu que del ll. RAPUM 'nap rodó', per comparació del gran cap d'aquell peix amb la forma aplatada d'aquella hortalissa [...] si es confirma que aquest peix és el que du el nom de *rapis* en l'antiga llengua bàltica de Prússia, podria ser una relíquia preromana, evidentment sorotàptica". I respecte de l'expansió del mot diu que a *Ittionimia Araba* es localitza "«rape: Lophius piscatorius» a

46 *Arom = Archivum Romanicum*, revista dirigida per G. Bertoni, Ginebra, 1917, ss.

47 *BRAE = Boletín de la Real Academia Española*. M. 1914 ss.

Larraix, Ceuta, Chafarinas, Melilla, Alhucemas i Orà" i que "el mer fet que la consonant *p* no existeixi en àrab, ja ens mostra que, com altres termes magrebins de pesca, aquest ha de ser manllevat del català. Del castellà tot indica el mateix".

DECH: *rape* 'pejesapo': "tomado del cat. *rap* íd., y este de latin RAPUM por comparación de forma, primera documentación 1790, Medina Conde[48]". [···] "Es una palabra muy poco corriente en cast. donde la denominación correinte es *pejesapo* (como el it. *pesce rospo*, nombre del mismo pez, de *rospo* 'sapo')". Coromines diu: "aparece un fr. *rave* hapax del S. XVI que se ha citado (*FEW* X, 60), como hermano del cat. *rap*". Respecte de l'etimologia, explica que el fet que el nom d'aquest peix aparegui en bielorus *rapuha*, polonès *ropucha*, el letó *rãpat*, lituà *repliòti* o *roplòti* és a dit "rap, rep-, rip-) "se explica por el sistema apofónico típico de las leguas baltoeslavas". [...] "Todo ello sugiere que el cat. *rap* sea una reliquia de la lengua de los sorotaptos", cosa que Coromines explica per la gran importància de la invasió sorotàptica particularment a Catalunya. Al mateix temps, descarta alguns altres orígens etimològics, com ara el cèltic "pues en éste – al contrario que el sorotapto – no se conserva la -P- indoeuropea". Tampoc és viable partir del llatí "*rapere* que no explicaría ni la *a* radical ni la *p* (*-p-* > *-b-*)".

FITXA 26: *remolcar*. || 1. Una nau, fer caminar darrere seu (una altra embarcació) estirant-la amb una corda, una cadena o un cable.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
remolcar	-	-	*remolcar*	*rimorchiare*	*remorquer*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: del llatí REMŬLCARE.

DECat: assumeix el mateix origen que Alcover-Moll. Documenta el mot en català a la crònica de Desclot i en els escrits del Consolat de Mar, és a dir, al segle XIII. En castellà no apareix fins el 1528, tot i que al 1475 "potser en un *remolgar* sense definir en el dicc. de rims". També diu que "en francès *remorquer/-lquer*" no apareix fins al 1530 i conclou que "tant en francès com en castellà són manlleus del català, tenint en compte que la forma it. *rimorchiare* és divergent".

DECH: Coromines, en el mateix sentit que a DECat, diu que "del catalán se tomó la forma castellana".

48 CONDE, Medina. (1790). *Conversaciones históricas malagueñas*. p. 253.

FITXA 27: *tarifa*. || 1. Taula dels preus fixats per a determinats serveis, drets a pagar, impostos.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
tarifa	-	-	*tarifa*	*tariffa*	*tarif (tariffe)*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: de l'àrab *taʿrīfa.*

DECat: etimologia: de l'àrab *taʿrīfa.* "El mot no figura encara en la tarifa dels corredors de llotja de Barcelona de 1271" [...] "però sí ja en una llista de 1315 de tributs al fisc rei: «val la *tariffa,* la part del senyor rey...»". També explica que *tarifa* en castellà no apareix en cap documentació fins a l'any 1680, i que anteriorment el terme emprat era *arancel.*

DECH: Coromines explica que el mot en català és molt més antic: es troba un primer exemple l'any 1315 i el segon a la segona meitat del segle XVI. D'això Coromines dedueix que l'únic mot que s'utilitzava a l'Edat Mitjana en castellà per designar els tributs era *arancel* "en que asumía los varios usos que hoy se reparten entre las dos palabras, y *tarifa* se tomaría posteriormente del catalán". Respecte de la transmissió d'aquesta paraula a altres llengües romàniques apunta que ni el francès *tarif* (*tariffe* l'any 1572) ni l'italià *tariffa* s'ha investigat prou si provenen de l'àrab directament o han passat pel català.

FITXA 28: *torrar*. || 1. Cremar superficialment (una substància orgànica).

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
torrar	*(a)turrare*	*atturrari*	*tostar*	*tostare*	*faire griller*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: d'un verb llatí "vg. *TORRĀRE, variant del clàssic TORRĒRE amb canvi del tipus de conjugació produït per analogia de verbs de significat similar com *assare*, *cremare*, etc".

DECat: del llatí TŎRRĒRE, la primera documentació de *torrat* apareix com a malnom entre els segles XII i XIII. "En les llengües romàniques només el rètic ha conservat el tipus clàssic TORRĒRE, en la forma *tòrer*: l'italià i el castellà ho han refet, partint del participi llatí, fent-se *tostare* (*tostar*), mentre que *torrar* és la forma no sols del català sinó de la llengua d'oc i el gallec *torrar*; i el portugués, i alguns dialectes italians i sards, vacil·len entre aquestes dues solucions; a Sardenya, però, el logud. i el campid. *turrare* o *atturare*. és manlleu del català (no pas del castellà com creu MLWagner, DESdo. II, 535b[49], perdent de vista que en cast. és *tostar*); i també és versemblant que el sic., calabr., i napol. *aturrà*(*re*),

49 WAGNER, M. L. (1957). *Dizionario etimologico sardo*. Heidelberg.

«abbrustolire, tostare (caffè, màndorle)» siguin manlleus o formes influïdes de la nostra llengua".

DES: Wagner diu que el mot *turrare* en campidanès i logudorès són catalanismes a partir del mot *torrar.* Comenta que el sicilià *atturrari* és un castellanisme provinent del verb *turrar.* També trobem en aquesta entrada "*turrađa* 'fetta di pane tostato' = cat. *torrada*", com també "*(at)turrađòri* 'tostino' = cat. *torrador*; anche *turragaffè* (cfr. sic *atturracaffè*)".

VES: "*atturrari* v. tr. 'tostare' (1721) voce vivissima in Sicilia e attestata in Calabria, con tracce nap. e brind. proviene dall'area fr. merid. e iberorom. in cui TŎRRĒRE è passato a TŎRRĀRE, ma è difficile dire se il prestito sia dal cat. o dallo spag". En destaca el derivat *atturracafé* com a 'strumento per abbrustolare il cafè' i que a la ciutat de Reggio Calabria apareix com a *atturru-cafè* 'tostino' (NDDC 106[50]); en campidanès *(at)turradori* 'tostino' (remet a DES) "il quale è dal cat. *torrador* 'id.' (DCVB, vol. 10 374a), che potrebbe essere al-l'origine della voce sic. vivissima finché tale strumento fu in uso".

FITXA 29: *traginar*. || 1. Transportar (mercaderies) d'un lloc a un altre.

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
traginar	*traginu* (nom)	-	*trajinar*	*trainare* (dial.) *tracinare*	*trainer*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: del "llatí vg. *TRAGĪNĀRE 'estirar' (REW 8837[51]), d'on procedeix també el fr. *traîner".*

DECat: del llatí vulgar TRAGĪNARE (derivat de la variant TRAGERE). El mot català ja apareix a Ramon Llull amb els mots *tragí* i *tragina* (segle X i XI). Coromines diu que "del cat. és manlleu el cast. *trajinar* [1607]" i explica que "el tipus masculí *traginu* ens reapareix en els parlars més arcaics de Sardenya, on degué començar per tenir un sentit semblant al del *tragi(n)a* ross. i gascó, perquè allà des de 'canal' ha passat a 'torrent': ja apareix el logud. *traginu*" als segles XII-XIII que "encara ven viu al dialecte de Nuoro (Guarnerio, *Rom*. XXXIII, 70[52])".

DECH: *traginar*: "del cat. *traginar* (ya usual en el 1176, a juzgar por *tragí*, 'trajín' en doc. de esta fecha, Miret i Sans, *El més antic text de lit. cat*, 21)". [···] "La –j- prueba que en castellano es palabra advenediza". Coromines afegeix "del francés *trainer* de igual origen deriva el fr. *train*, de donde *tren* (s. XVII)".

DES: no es troba.

50 ROHLFS, G. (1982). *Nuovo Dizionario Dialettale della Calabria*. Ravenna.
51 MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1911-1920). *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg. Carl Winter. 1911.-XXIV + 1091 pàgs.
52 *Rom. = Romania.* P., 1871 ss.

FITXA 30: *torró*. || 1. Massa feta d'ametlles, de pinyons, d'avellanes o de nous torrades,...

Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
torró	*turrónis*	-	*turrón*	*torrone*	*touron*

Descripció etimològica i difusió a altres llengües:

DCVB: "és dubtós si és un derivat de *terra* (per la semblança amb un terròs, com opina Coromines DCEC, veure *turrón*) o si deriva de *torrar"*.

DECat: Coromines posa en dubte de l'origen del mot però diu que "probablement derivat de TERRA, amb el significat primitiu de 'terrós, gleva', per comparació del pastís amb un conglomerat de terra". El castellà *turrón* figura en un diccionari de l'any 1475 sense definició: "*turrón de miel"*. Respecte de la transmissió a les altres llengües romàniques Coromines diu que "salta a la vista que és manlleu" del català i reporta que en portuguès es troba *torrao*, en italià *terrone* a Nàpols (1873) i *torrone* (1736). En sard també s'anomena *turrónis* "amb l'acostumada sardització de la *o* catalana com a *u*".

DECH: Origen incert. Primera documentació de "1475, Guillen de Segovia, 69[53]. Covarr.: (como acaba de decir *que* turrar viene del lat. TORRERE, esto quiere decir que considera a *turrón* derivado de este verbo)".[...] "El turrón es una comida propia de Catalunya, allí se pronuncia [turó], con o pretónica, y se encuentra *turrons* en Villancicos de Gerona en 1507, però en otro más antiguo, de la primera mitad de siglo XV leemos "donar-li ets del *terronets*". Esta variante (con e) se propagaría desde el cat. al napol. *terrone*, ya documentado en 1674 y la otra al it. *torrone* (1726)" [...] "También es de creer que sean catalanismos no solo el oc. *tourroun* (puesto que Mistral menciona el 'tourroun de Barcilouno'), sinó también probablemente, el castellano *turrón*, aunque éste cambió de *o* en *u* por la asociación, que ya Covarrubias, hace constar, con el verbo *turrar* 'tostar'".

DES: no es troba.

53 Guillén de Segovia, *Gaya*. [diccionari de rimes escrit al 1475; V.O.J. Tallgren].

7. Anàlisi dels resultats

A partir de la tria dels trenta catalanismes analitzats s'ha trobat que moltes de les paraules que suposadament eren catalanismes tan sols a una llengua ho han acabat essent de dues o de tres. A continuació s'han classificat els catalanismes segons la llengua o les llengües on es troben (es marca amb un signe d'interrogant els mots que la bibliografia dubte de si són o no catalanismes).

Catalanismes a totes les llengües (2):

Català	Sard	Sicilià	Castellà
flassada	*frassáđa, fressáđa*	*frazzata*	*frazada*
llampuga	*lampúga?*	*lampuca*	*lampuga, besugo*

Catalanismes en el sard i en el sicilià (8):

Català	Sard	Sicilià
abocar	*abbukkare* (ca.)	*abbucári*
algutzir	*arguttsínu* (lo., ca.)	*[algoziru], aguzzino*
anxova	*ančova?* (ca.), *attsúa?* (lo.)	*anciova*
arronsar	*arruntsai*	*arrunzári*
arruixar, ruixar	*arrušai, arroṡiai*	*arrusciari*
lloguer	*allogare*	*luéri*
mocador	*mu(n)kkađóri* (ca.) *mukkadòre* (lo.)	*mucatturi*
torrar	*(a)turrari*	*turrare*

Catalanismes en el sard i en el castellà (4):

Català	Sard	Castellà
calaix	*kalašu* (lo., ca.)	*cajón*
coixí	*košínu*	*cojín*
feina	*faína*	*faena*
llotja	*lòdza*	*lonja*
peüc	*peúnku* (ca.)	*peúco*

- Catalanismes en el sard (5): *buččinu, buttsinu* (lo.), *buğğinu* (ca.): (*botxí*), *kul'era, kulléra* (ca.): *(cullera)*; *ismurtsare* (lo.), *smurtsai* (ca.): *(esmorzar)*, *gòččus (ca.)*: *(goigs); mataláffu: (matalàs).*
- Catalanismes en el sicilià (3): *accubbári (acubar), addunárisi (adonar-se), difízziu (desfici).*
- Catalanismes en el castellà (7): *mújol (mújol), papel (paper), rape (rap), remolcar (remolcar), tarifa (tarifa), traginar (traginar), turrón (turró).*

A la taula següent (Taula 10) s'han incorporat els catalanismes trobats a la bibliografia respecte de la Taula 9 (es marquen els catalanismes incorporats en gris més clar):

TAULA 10: ANÀLISI CONTRASTIVA:

Núm.	Català	Sard	Sicilià	Castellà	Italià	Francès
1	*abocar*	*abbukkare ?* (ca.)	*abbucári*	*trastocar, verter*	*capovolgere, versare, cadere*	*verser, renverser*
2	*acubar*	-	*accubbári*	*sofocar*	*soffocare, svenire*	*suffoquer*
3	*adonar-se*	-	*addunárisi*	*darse cuenta*	*accorgersi*	*remarquer, apercevoir*
4	*algutzir*	*arguttsínu* (lo., ca.)	*algoziru, aguzzino*	*alguacil*	*agużżino*	*huissier*
5	*anxova*	*ančova ?* (ca.), *attsúa ?* (lo.)	*anciova*	*anchoa*	*acciuga*	*anchois*
6	*arronsar*	*arruntsai*	*arrunzári*	*encoger arremengar*	*contrarre, raggrinzare*	-
7	*arruixar, ruixar*	*arrušai, arroṡiai ?*	*arrusciari*	*rociar*	*inaffiari*	*asperger*
8	*botxí*	*buččinu, buttsinu* (lo.) *buǧǧinu* (ca.)	-	*verdugo*	*boja, carnefice*	*bourreau*
9	*calaix*	*kalašu (lo., ca.)*	*casseto*	*cajón*	*casetto*	*tiroir*
10	*coixí*	*košínu*	-	*cojín*	*cuscino*	*cousin*
	coixinera	*košinéra (ca.)*	-	*almohada*	*federa*	*oreiller*
11	*cullera*	*kul'era, kulléra* (ca.)	-	*cuchara*	*kucchiaio*	*cuiller*
	cullerot	*koččarone, kuččarone* (lo.) *kuččaròni, kuččeròni* (ca.)	-	*cucharon*	*cucchiaino*	*louche*
12	*desfici*	-	*difízziu*	*desasosiego*	*sdegno*	*gêne malaise*
13	*esmorzar*	*ismurtsare ? (lo.) smurtsai ? (ca.)*	-	*almorzar*	*colazione*	*petit-dejeneur*
14	*feina*	*faína*	-	*faena*	*lavoro*	*travail*
15	*flassada*	*frassađa, fressáđa*	*frazzata*	*frazada*	*coperta fine di lana*	*vermicelle*
16	*goig*	*góṡos (lo.), gòččus (ca.),*	-	*gozo*	-	-
17	*llampuga*	*lampúga*	*lampuca*	*lampuga ?*	*lampreda*	*lamproie*
18	*lloguer*	*allogare, allogatéri*	*luéri*	*alquiler*	*affitto; allogare prezzo dell'affitto*	*louer*
19	*llotja*	*lòdza*	-	*lonja*	*loggia*	*loge*
20	*matalàs*	*mataláffu*	-	*colchón*	*materassso*	*matelas*
21	*mocador*	*mukkađóre(i), mu(n)kkalóru*	*mucatturi*	*pañuelo*	*fazzoletto*	*mouchoir*
22	*mújol*	-	-	*mújol, budoín*	*muggine*	*mulet, muge*
23	*paper*	*papíru*	-	*papel*	*carta*	*papier ?*
24	*peüc*	*peúnku* (ca.)		*peúco ?*	*pedule*	*chausson*
25	*rap*	-	-	*rape/pejesapo*	*pesce sapo*	*baudroie*
26	*remolcar*	-	-	*remolcar*	*rimorchiare*	*remorquer*
27	*tarifa*	-	-	*tarifa*	*tariffa ?*	*tarif(fe) ?*
28	*torrar*	*(a)turrare*	*atturrari ?*	*tostar*	*tostare*	*faire griller*
29	*traginar*	*traginu* (substantiu)	-	*traginar*	*trainare (dial.)*	*trainer*
30	*torró*	*turrónis*	-	*turrón*	*torrone*	*touro*

7.1. Catalanismes en el sard

A partir del recull de dades hem trobat un gran nombre de catalanismes en molts i diversos àmbits a la llengua sarda (veure TAULES 3 i 4). A part dels àmbits que s'han analitzat en el treball (administració civil i judicial, església, peixos i pesca, comerç i ramaderia, elements de la cuina i parts de la casa, vestuari i elements de la llar, plantes i aliments, arts i oficis i actituds humanes), també trobem catalanismes en aquesta llengua en els àmbits del tèxtil, el calçat, les aus i els ocells o la medicina.

A partir de la bibliografia consultada s'ha pogut veure l'acord o el desacord sobre si un mot és un catalanisme o no. Tot seguit s'ha fet un resum de les discrepàncies o convergències entre els autors de la bibliografia en alguns dels mots estudiats juntament amb l'explicació dels canvis fonètics:

- *botxí:* per Coromines la justificació del traspàs del mot francès (pres del francès dialectal *botchî*, variant regional i antiga del francès *boucher*) a través del català a la Mediterrània es va produir perquè a finals del segle XIV al Ducat de Borgonya i l'Est de França van tenir lloc gran quantitat d'execucions i turments famosos, "de gran repercussió internacional". Coromines diu que a partir d'aleshores i fins el segle XVIII les lluites a Catalunya i el sorgiment del bandolerisme poden justificar la intensificació en l'ús d'aquest mot, en detriment dels sinònims *saig* i *carnisser*.

Evolució al sard
Del cat. *botxí* > *buttsinu, buččinu* (lo.) *buǧǧinu* (ca.)

Canvis fonètics: segons Lausberg (1981: vol. I, 388) la duplicació consonàntica dóna resultats diferents en cadascun dels dialectes sards: en els dialectes centrals dóna [ϑ], en logudorès [tt] i en campidanès [tts] > [ϑ]. Aquí podem observar que en campidanès dóna l'africada prepalatal sonora *ǧǧ* i en logudorès *tts* africada prepalatal sonora *č*.

- *cullera* i *cullerot:* hi ha acord en l'origen català de *kul'èra* o *kullera* en campidanès. La resta de derivats d'aquest mot que té com a origen el llatí COCHLEAR són d'origen espanyol, fins i tot en campidanès: *kuččèra, koččarone.*

Canvis fonètics: segons Lausberg (1981: vol. I, 376) el grup consonant palatal i lateral a la Romània occidental han evolucionat fins a la pronúncia de [ʎ]. En català es manté [ʎ] i en sard hauria de donar [kr] o [gr]. El sard, doncs, ha pres del català la forma [ʎ].

- *esmorzar:* no hi ha acord alhora de dir si el mot sard correspon a un catalanisme o a un castellanisme. En aquest sentit, Coromines apunta que "del castellà també deu venir el català *esmorzar*, *almorzar*, amb tot i que se senti com a mot ben genuí; si bé fins ara segueix essent estrany al català de les Balears, i fins percebut allà com a expressió castellana. Però tenint en compte els mots com *argila, espargir, sargir, verger* (VIR'DIARIUM) no hi ha dubte que en català hauríem hagut de tenir *almorjar* si hagués estat un mot autòcton; així mateix és característic d'un manlleu el fet que es vagi prendre només el verb i no el substantiu *almuerzo*. En resum, esmorzar és un castellanisme introduït segons sembla cap a 1400 pel desig d'eliminar l'ambigüitat amb *berenar* que significava 'desdejunar'".

En la majoria dels casos analitzats es dóna per bona la proposta que el mot a la llengua sarda és un catalanisme. També el fet d'haver diferenciat els mots trobats del sard en els dos grans dialectes, el logudorès i el campidanès i, en alguns casos, en nuorès, ens ha fet observar determinades tendències de cadascuna d'aquestes varietats. En el sard trobem, d'una banda, casos en els quals el campidanès s'aproxima al castellà, de l'altra; casos en els quals el logudorès s'aproxima al castellà o a l'italià i el campidanès al català; també determinades interseccions de les dues variants dialectals amb l'italià, el català i el castellà; i, finalment, casos on hi ha una certa tendència a la italianització (Wagner 1955: 187-192).

CAS 1: EXEMPLES ON EL CAMPIDANÈS S'APROXIMA AL CASTELLÀ:

Campidanès	Castellà	Català
peka	*peca*	*piga*
arratęra	*arratonera*	*ratonera*
arrenkkǫni/arrinkkǫni	*rincón*	*racó*

CAS 2: EXEMPLES ON EL CAMPIDANÈS S'APROXIMA AL CATALÀ I EL LOGUDORÈS AL CASTELLÀ:

Campidanès	Català	Logudorès	Castellà
armússa	*armussa*	*muttsétta*	*muceta*
léǧǧu	*lleig*	*féu*	*feo*
skárnu	*escarni*	*iskárniu*	*escarnio*
kuľéra	***cullera***	***koččari***	***cuchara***
gòččus	***goig***	***goṡo***	***gozo***
koeru	*cuir*	*koíru*	*cuero*
altsíu	*arxiu*	*arčivu*	*archivo*

Cas 3: Exemples on el campidanès s'aproxima al català i el logudorès a l'italià:

Campidanès	Català	Logudorès	Italià
biáži	*viatge*	*biádzu*	*viaggio*
ol'ęras / ul'ęras	*ulleres*	*occáles*	*occhiali*
paíšu	*país*	*paesu, paése*	*paese*
striğğulari	*estrijolar*	*stril'are*	*strigliare*

Cas 4: Interseccions amb l'italià, el català i el castellà:

Campidanès	Italià	Influència
akwađręnti	*acquavite*	*aiguardent / aguardiente*
arregatéri	*icettatore*	*rigattiere / regatejar*
attoðiai	*oðiai > obviare*	*topar (cas.) > attopare*
buídu, búdiu	*bóidu (it.)*	*buit (cat.)*
gwerču	*guercio*	*guerx (cat.)*
skwađrinai	*indagare*	*escudriñar/squadrare*

Cas 5: Tendència a la italianització:

Sard tradicional	Castellà	Evolució
akkontéssiri	*acontecer*	*suttsédiri (it)*
addan'ai	*dañar*	*dannai*
affišai	*afijar*	*affiğğiri*
aggwardai	*aguardar*	*aspettai*
alabai	*alabar*	*lodai*
aurrai	*ahorrar*	*risparmiai*
disobbedessiri	*desobedecer*	*disubbidiri*

Al mateix temps, la bibliografia ens ha aportat nous catalanismes que són els derivats dels mots estudiats. Són els següents:

- derivats de *feina*: *fainéri* (*feiner*), *affainare, isfainađu* i *infáinu* (*enfeinar*) i en campidanès *sfainău (enfeinat)*.
- derivats d'arruixar: *arrušađòri* (*arruixador*).
- derivats de lloguer: en campidanès *allogatéri, allogađéri* (*llogater*).
- derivats de matalàs: en campidanès *matalafféri* (*matalasser*).
- derivats de paper: en campidanès *pap(p)éri* (*paper*), *pap(p)eróttu* (*paperot*).
- derivats de torrar: *turrađa* (*torrada*), *(at)turrađòri* (*torrador*).

7.2. Catalanismes en el sicilià

En tots dels àmbits semàntics (veure Taules 5 i 6) hi ha algun catalanisme a la llista, tot i que l'àmbit eclesiàstic i elements de la llar són els que se n'ha trobat un nombre menor. El camp

semàntic amb més catalanismes és el que fa referència a les actituds humanes (*addunárisi, arrunzári, difizi, fexugu,* entre d'altres), seguit de l'àmbit marítim (*anciova, burina, faddetta*). Cal afegir que en la majoria dels casos els catalanismes en el sicilià coincideixen amb els catalanismes al sard i tan sols en el següents mots aquest fet no es produeix: *accubbári (acubar), addunárisi (adonar-se), difízziu (desfici).*

La bibliografia consultada convergeix més que en el cas del sard per concloure si un mot és un catalanisme, com es pot veure a partir dels següents resums de la informació trobada a la bibliografia. També es dóna compta dels canvis fonètics que hi ha hagut.

- *acubar:* l'origen del mot és discutible tot i que la bibliografia relaciona l'origen amb el llatí ŏccŭpare; Vàrvaro considera el sicilià *accubbári*[5] com un catalanisme.

  Canvis fonètics: El llatí p es manté a la Romània oriental i en la Romània occidental es sonoritza menys a Sardenya. En aquest cas el sicilià pren l'esquema de la Romània occidental i sonoritza la labial p > b com també ho fa el català, que es convertirà en aproximant en posició intervocàlica [β].

- *adonar-se:* Vàrvaro coincideix a donar un origen català al mot sicilià *addunársi.*

  Canvis fonètics: El sicilià ha pres la forma del català i l'ha adaptat a la forma dels seus verbs reflexius que finalitzen en *-arsi*.

- *difízziu:* Vàrvaro no dubta que el mot provingui del català *desfici*, però no hi ha acord amb l'ètim llatí originari.

  Canvis fonètics: el sistema de les vocals àtones en sicilià el simplifica a tres vocals: a, i, u (Lausberg 1981: vol. I, 282). D'aquesta manera, de l'ètim llatí disfĭcium en català dóna *desfici* i en sicilià es produeix el canvi de e > i.

7.3. Catalanismes en el castellà

Dels mots castellans també s'han trobat catalanismes a tots els àmbits semàntics descrits menys al d'administració civil i judicial (veure Taules 7 i 8). Cal destacar que la bibliografia reporta també un gran nombre de catalanismes relacionals amb els termes bèl·lics: *quijote* (HLC, BHLC, ELCat), *pólvora* (HLC, BHLC, LCR, ELCat), *somatén*, *cohete* (HLC; LCR), *revellín* (HLC, ELCat), *almete.* L'àmbit semàntic amb un major nombre de catalanismes és el de peixos i pesca, seguit del de comerç i ramaderia.

A causa de la dificultat de reconèixer els catalanismes en el castellà per la semblança fonètica entre les dues llengües, ha estat necessari tenir també en compte els altres factors per determinar

l'origen del mot castellà. En aquest sentit, si una paraula viu en el sicilià i en el sard, es podrà pensar que en castellà és tracta d'un catalanisme, com també si el mot en qüestió no està representat als territoris que abasten la llengua d'oc, podrem pensar que el manlleu castellà té l'origen en el català. A més a més d'aquest criteri, la bibliografia ha donat més pes a l'aspecte cronològic per a la determinació de l'origen del suposat catalanisme. D'aquesta manera trobem que depenent de la paraula es pren un criteri o un altre (o tots) per determinar-ho, com es pot veure en els exemples següents:

- *llotja*: el mot en el sentit de 'centre de contractació de mercaderies' és pres del català, ja que a l'any 1360 i 1373 ja es parla de "la *lotge* de mar" i de "la *Lotja* de la mar de Barcelona. Al 1400 apareix en italià *loggia* referit al centre de mercaderies de Barcelona. En castellà *lonja*, no es documenta fins a 1445, i hi mostrà sempre molta menys vitalitat".

- mújol: del llatí MUGĬLE. En català la primera documentació data de mitjans de segle XI i el castellà *mújol* es troba documentat a principis del segle XVIII, però es troba anteriorment, a l'any 1495 amb la forma *mugle*.

  Canvis fonètics: la velar llatina G a les zones de la Romània occidental tendeix a desaparèixer en castellà, com per exemple passa en el cas de SAGITTA > *saeta*. En català, en canvi, G > [ʒ] SAGITTA > *sageta*.

- *papel:* Coromines exemplifica alguns testimonis de finals de segle XIII que reporten aquest mot "dona carga de pebre---, de comí---, de safrà, 2 sous; carga o cayxa de *paper*...". Afegeix que "n'hi havia, doncs, ja moltes mencions, que impliquen un comerç actiu d'aquest article per part dels catalans". Al mateix temps, al segle XIV a França "s'hi reparteixen els *papier catalan*". [···] "El castellà *papel* és d'aparició força més tardana, car sorgeix per primera vegada el 1330, en l'Arxipreste de Hita". [···] "Com que el canvi de -*er* en -*el* és un fenomen normal en els catalanismes del castellà, i en castellà hauríem d'esperar que el resultat fonètic de -*yrus* fos un altre, sembla segur que ells també reberen el mot de Catalunya; i igualment el port. *papel*".

- *remolcar*. Aquest mot està molt ben documentat en català a partir del segle XIII (Coromines 1981: Vol. VII p. 235) a Desclot § 98, en els textos del *Consolat de Mar*, en la *Crònica* de Pere el Cerimoniós. Colón (1967: § 47) reporta que el castellà *remolcar* no apareix fins al 1528 i, per tant, no hi ha cap mena de dubte que és préstec del català.

7.4. *Catalanismes en el sard i en el sicilià*

Tal com s'ha dit anteriorment, la majoria dels catalanismes que es troben en el sicilià també es troben en el sard. En els nostres mots analitzats apareixen deu catalanismes en el sard i en el sicilià (dos dels quals també ho són en castellà). En aquests mots hi ha més acord alhora de donar-los un origen català, ja que l'existència en sard d'aquest mateix catalanisme donarà coherència a dir que en el sicilià també és un catalanisme, segons el criteri descrit de la geografia lingüística. Així és com es mostra en els següents resums de la informació recollida de la bibliografia:

- *abocar:* tota la bibliografia coincideix a dir que *abocar* és un derivat de *boca*; en el sard, *abbocare,* utilitzat en campidanès i a la zona meridional de l'illa és considerat un catalanisme; el sicilià *abbucári* també es diu que ho és, tot i que no en tots els seus significats semàntics.

  Canvis fonètics: les conjugacions del llatí clàssic es conserven en romanès, italià, francès i català. La primera conjugació en italià i sard es manté -ARE > *-are*.

- *algutzir: arguttsínu* (lo., ca.) totes les fonts consultades coincideixen a donar el mot l'origen àrab i el seu pas pel català amb les adaptacions fonètiques pertinents. Coromines atorga el pas del català a les formes napolitanes, milaneses i italianes, en canvi Wagner (1955) creu que provenen del castellà amb trets fonètics del català.

  Etimologia:

Origen	Evolució al català	Evolució al sard	Evolució al sicilià
al-waz r	- l'àrab vulgar el mot es pronunciava amb una *a* de timbre velar > *algotzir* - es canvia l'*o* àtona en *u* (seguit de vocal mitjana tònica) > *algutzir*	Del cat. *agutzir* > *arguttsinu*[1]	Del cat. agutzir > *aguzzino*[2]
			Del cas. *alguacil* > *algoziru*

1 En aquest cas trobem que en el sard hi ha una tendència a la duplicació consonàntica davant de I en els mots llatins i aquesta duplicació dóna origen al resultat en [tts] (Lausberg 1981: vol. I, 390). Es considera que per tal d'assimilar el mot del català el sard fa els mateixos canvis.

2 L'articulació [tts] en italià es simplifica a [s] (Lausberg 1981: vol. I, 395).

- *arronsar:* tot i que consideren l'etimologia discutible, proposen com a origen del mot *arronsar* l'àrab *ramz* o *rumz*, que significa 'ganyota'. Tots coincideixen a donar com a cert el pas del català del sard *assuntsai* i del sicilià *arrunzári.* Aquest cas segueix la tendència fonètica del mot anterior; en sard dóna [ts] i en sicilià [s].

- *arruixar:* no hi ha cap mena de dubte respecte de l'etimologia, que prové del llatí ROSCIDARE 'cobri el sard *arrušai* és un catalanisme i, segons Coromines, el sicilià també. El *Vocabolario etimologico siziliano* no recull la paraula.

Canvis fonètics: Del llatí ROSCIDARE. L'evolució del grup consonàntic llatí SK davant de les vocals e/i en sard hagués hagut de donar SK (PISCE, en sard *piske*) i en català SK > [ʃ] (Lausberg 1981: vol. I, 378). El mot, per tant, és pres del català *arruixar* que el so [ʃ] en sard evoluciona a [š].

- *anxova:* l'origen del mot és del llatí vulgar APIUA/APIUVA, però hi ha discrepàncies per concloure si el català va ser anterior al sard i al sicilià o si el mot prové del genovès. Wagner no determina si és una catalanisme o castellanisme en canvi Vàrvaro argumenta que el comerç amb Catalunya va portar el mot *anxova*, d'aquest va anar al genovès i que, a partir d'ell, es va estendre per la resta de la Romània, cosa que també afirma Coromines.

Canvis fonètics: en algunes zones de la Romània el conjunt llatí pi evoluciona a [tʃ]. Podem entendre que del pot *apiua* o *apiuva* ha evolucionat en italià cap a *acciuga* i d'aquí ha evolucionat amb el [tts] del logudorès. En canvi el campidanès ha pres del català *anxova* per donar lloc a *ančova.*

7.5. Catalanismes en el sard i en el castellà

També s'han trobat préstecs del català que han arribat al sard i al castellà, tot i que en alguns casos no provenen del mateix ètim, tal com es mostra a continuació:

- *calaix:* no hi ha acord sobre l'origen del mot *calaix* tot i que el deriven del grec κάλαθος. Sí que és clar el pas pel català del sard *kalašu* i del castellà *cajón,* tot i que aquest últim tingui un ètim diferent (del llatí CAPSA).

Origen	Evolució al català	Evolució al sard	Evolució al castellà
gr. καλάθιου	καλάθιου > [kalasiu] > *calaix*	[kalaʃ] > *kalašu*[3]	del cat. *caixa, cajón*[2] (*caixa* del llatí CAPSA[1])

1 L'assimilació del grup PS > s > sonorització > [ʃ]) (Badia: 1981 p. 210-211).

2 Les formes que en català trobem amb [ʃ] en castellà va donar la velarització de la fonètica castellana: *cajón* [kaχon].

3 Aquestes formes que en català trobem [ʃ] i en castellà [χ] provenen normalment del llatí SSI. cosa que es manté en els parlars del centre i del sud d'Itàlia, com és el cas de [kalaʃ] > *kalašu.*

- *coixí:* Wagner tan sols assimila el préstec català coixinera per a la veu sarda *košinéra.* En castellà *cojín,* Coromines apunta que poden ser préstecs del català.

Origen	Evolució al català	Evolució al sard	Evolució al castellà
llatí COXĪNUM	COXĪNUM > caiguda de la vocal posttònica > COXĪNM assimilació de grup consonàntic nasal > COXĪM caiguda de la nasal posttònica > COXĪM	*coixí* > *košínu*	*coixí* > *cojín*

1 La pronunciació x > [ks] es transforma en italià a [z]. En català evoluciona cap a [ʃ] i en castellà [χ].

2 La pronunciació en el sard hauria d'haver donar [s] (Lausberg 1981: vol. I, 383).

- *faena:* El castellà *faena* prové del català *feina* com a resultat de l'eliminació del grup vocàlic IE de FĂCĬĔNDA (com passa a PARIETEM > PARETE, ABIETEM > ABETE). Aquest mot en castellà només pot venir del català, perquè tan sols seguint els canvis etimològics i històrics en el català és possible aquest resultat a partir del llatí FĂCĬĔNDA (Colón 1967: 215).

Canvis fonètics: en castellà a partir de FACĔNDA hagués hagut de sonoritzar [δ] > [ϑ] > *fazena*; en català, en canvi, desapareix la [δ] (VICINU > *veí/vecino*; DICERE > *decir/dir*).

7.6. Catalanismes en el sard, en el sicilià i en el castellà

Com hem comentat anteriorment, hem trobat dos mots que segons la bibliografia són catalanismes en totes les llengües estudiades. És el cas de *flassada* i *llampuga.*

- *flassada:* segons Coromines la veu catalana i occitana es van propagar per tota la Mediterrània. En logudorès *frassada;* en campidanès *fressada;* en sicilià *frazzata;* en el parlar de Catanzaro *fersata;* en florentí *farsata;* en venecià *filzada;* a Comelico *filθáda,* i al dialecte d'Istria s*filsada*.

- *llampuga*: és un nom d'un peix propi del Mediterrani. Colón (1967: 43-50) mostra les formes que pren el castellà *lampuga,* en català *llampuga*, en sicilià *llampuca*, en sard *lampúga* i en occità *lampuga*. DCVB documenta el mot català de l'any 1365 "Se ven la liura carnissera de las obladas y lampuga, quatorsa diners (BSAL, vii, 120[54]"). L'autor reporta que el mot *lampuga* es troba castellà des de 1423 i en català des de 1365, cosa que també documenten DCVB i DECat (Coromines 1985: Vol. V, p. 61). Colón, però, afegeix que "a los ejemplos de Alcover-Moll añadiremos los siguientes: 1370 *Diccionari de rims* de Jaume March (núm. 256), documentos castelloneses de 1392 (BSCC XXXIII, 1957, p. 270[55]) y de 1404 (*Libre de Consells* de l'Archivo Municipal de Castellón, núm. 13, acuerdo de 27 de abril de 1404)".

54 *Bolletí de la Sociedat Arqueològica Luliana,* revista d'estudis històrics. Ciutat de Mallorca. Començà a publicar-se l'any 1885.

55 *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura.* Castellón.-Revista mensual que començà a eixir l'any 1920.

Finalment cal comentar els mots que no pertanyen a aquestes llengües però que la bibliografia ens indica que són préstecs del català. És el cas dels mots francesos *papier (paper), tariffa (tarifa) i remorquer (remolcar)*: i dels italians *aguzzino* i *tariffa*.

8. Conclusions

8.1. El sard

El sard és una llengua romànica en la qual es poden diferenciar dues grans varietats dialectals, el logudorès al centre, i el campidanès al sud (veure Mapa 5). Dins del logudorès es considera un altre dialecte el nuorès a l'est, el gal·lurès al nord-est i el sasserès al nord-oest (considerats aquests últims dues varietats dialectals sardo-corses).

Mapa 6: Els dialectes del sard

Font: Viquipèdia, entrada: Sardenya.

El sard té trets fonètics i morfològics que posen de relleu la seva proximitat amb el llatí. Un dels aspectes que destaca més de la llengua sarda i allò que la fa més diferent respecte d'altres llengües romàniques és una conservació excepcional de diversos mots llatins. Exemples: *domo* < domo 'casa', (i)sc(h)ire < *scire* 'saber', narrer < *narrere* 'dir', minore < *minore(m)* 'jove',

FAEDDARE/FUEDDARE < *fabellare* 'parlar', FAEDDU/FUEDDU < *fabella(m)* 'paraula', BERTULA < *bertula(m)* 'cistell', BINCHERE < *vincere* 'guanyar', BIBERE < *bibere* 'beure' (Meyer-Lübke 1975).

Aquestes i altres característiques conservadores amb el llatí han anat conformant la idea que el sard és una llengua arcaica, amb una base molt propera a la llatina, i és per aquest motiu que ha estat una llengua de la qual se n'han elaborat nombrosos estudis lingüístics i particularment lèxics. Un dels grans estudiosos de la llengua sarda ha estat Max Leopold Wagner i la seva obra més important en aquest sentit és el *Dizionari etimologico sardo* en el qual es recullen més de 4.000 catalanismes.

Amb tot, afirmar que un mot de la llengua sarda és un catalanisme és una tasca difícil a causa, d'una banda, de la identitat etimològica que presenten els mots catalans i castellans i, de l'altra, pel domini que van exercir les dues corones a l'illa en períodes més o menys extensos. Wagner (1955: 610) referma aquesta idea ja que explica que no va ser fins a finals del segle XVII que el castellà va començar a substituir lentament al sud de l'illa com a llengua oficial i general. En canvi, a la part septentrional fins a principis de segle XVII s'escrivia tan sols en llatí i en sard.

També cal tenir en compte la situació lingüística que es vivia a la ciutat de l'Alguer, situada al nord-est de l'illa i que va ser repoblada per catalans del Camp de Tarragona i del Penedès després que l'any 1372 Pere II dictés l'expulsió dels estrangers i dels sards. Aquells fets van comportar la presència gairebé en exclusiva de la llengua catalana a la ciutat. En aquest sentit, Wagner (1955) considera que no es pot comprovar cap mena d'influència del català de l'Alguer en els dialectes sards limítrofs i que això no va comportar una major penetració del català al nord de l'illa.

MAPA 7: FEBRE

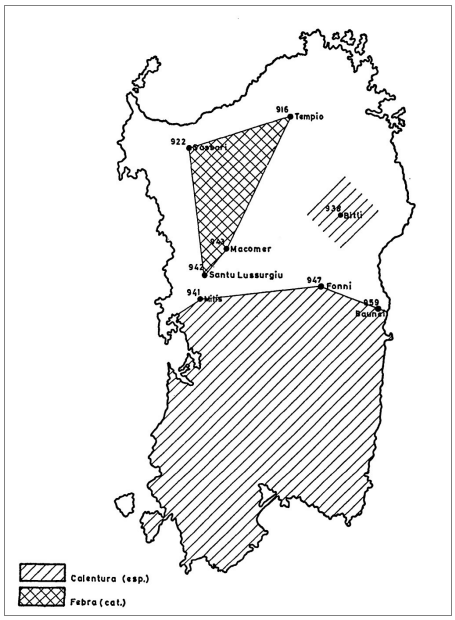

MAPA 8: PARE

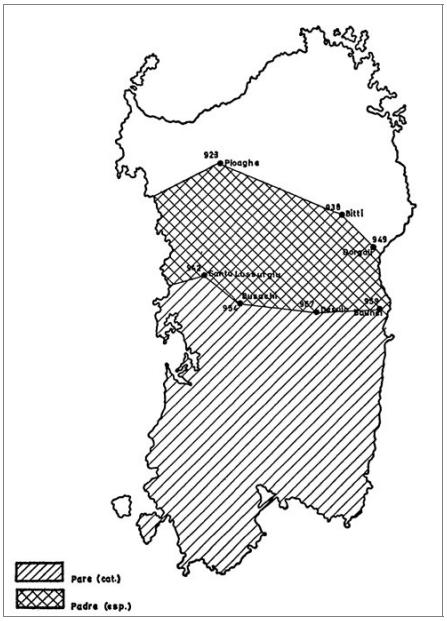

Font: MONDÉJAR, José (1970). "Préstamos hispánicos al sardo. Estudio de geografia lingüística". *Zeitschrift für romanische Philologie*, LXXXVI, p. 129-167.

En termes generals els mots catalans tenen més presència a la part meridional de l'illa i la els mots castellans a la part septentrional. A partir dels diversos exemples analitzats hem vist que el campidanès és la variant dialectal del sard que s'aproxima més al català i que té més paraules que provenen d'aquesta llengua; per contra el logudorès té més tendència a tenir paraules d'origen italià o castellà (de l'estudi "Préstamos hispanos al Sardo" realitzat per José Mondéjar s'han extret els mapes de la pàgina anterior en els quals es poden observar les diferències entre una zona i una altra).

En els nostres mots analitzats tenim el cas d'*anxova* (*ančova* en campidanès i *attsúa* en logudorès), *cullera* (*kul'era* en campidanès), *goig* (*goččus* en campidanès i *góṡos* en logudorès) i mocador (*mukkađòre* (lo.), *mu(n)kkađori* (ca.)). De les Taules 3-4 (catalanismes en el sard) trobem semblances entre el campidanès i el català en els següents mots: *arengada* (ca.), *aringada* (lo.), *tavellas* (ca.), *tavéddas* (lo.) i *tráu* (ca.), *trávu* (nu.).

En aquest sentit, els dos dialectes principals tenen diferències fonètiques evidents. Aquestes diferències es poden observar en els atles lingüístics i, en aquest sentit, *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz,* de Jakob Jud i Karl Jaberg ha estat l'atles de referència. En els següents mapes de l'illa de Sardenya es poden observar algunes de les diferències que hem trobat en altres paraules entre el campidanès i el logudorès, ja que no ens ha estat possible d'aportar els mots estudiats ja que no es troben en l'atles citat. Els exemples són, d'una banda, en el mot *skina* (ca.), *iskina* (lo.) on es produeix l'addició de la vocal *i* en el campidanès (com a *ismurtzare* (ca.), *smurtzai* (lo.)) (veure Mapa 8).

Mapa 8: schiena

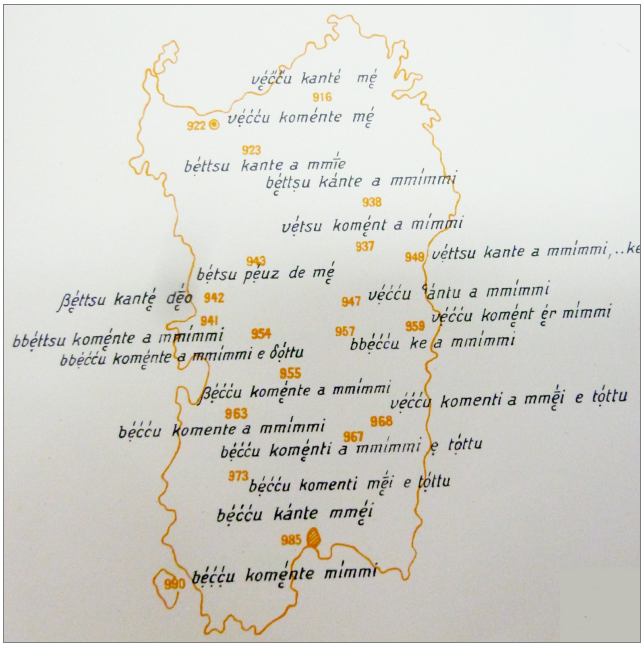

Mapa 9: vecchio

Font: Jud, Jakob; Jaberg, Karl. (1928). *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Zofingen.

De l'altra el mot italià *vecchio* (Mapa 9), que en sard es troba amb les formes *bečču* (ca.) i *betsu* (lo.), cosa que mostra la tendència del campidanès a donar resultats *čč*/*ǧǧ* en les velars sonoritzades intervocàliques i *ts/dz/s* del logudorès (com passa en el cas estudiat *gočču* (ca.) i *goṡo* (lo.)).

També s'ha observat que en el sard majoritàriament es troben els elements domèstics (elements de la cuina, parts de la casa, animals i plantes) i, per contra, els mots de caràcter més abstracte han estat substituïts per italianismes (Bruguera 1985: 116). Al mateix temps, el caràcter urbà que tenia la ciutat de Càller a diferència de la resta de l'illa va comportar que aquesta zona fos la primera a desenvolupar elements propis de la vida urbana com són les arts i els oficis. Així trobem exemples que demostren l'inici d'aquestes activitats a la ciutat sarda amb mots com *fustéri (fuster), ferréri (ferrer)* i *sabatteri (sabater*) – en l'àmbit dels oficis; *mo'la (molla), frontissa (frontissa)* i *(pikaþerdéri)* – en l'àmbit de la mecànica (Wagner 1955: 611). En el mateix article citat anteriorment de José Mondéjar es pot observar aquesta irradiació dels catalanismes a partir de la ciutat de Càller (veure Mapes 10, 11 i 12).

Mapa 10: ferrer

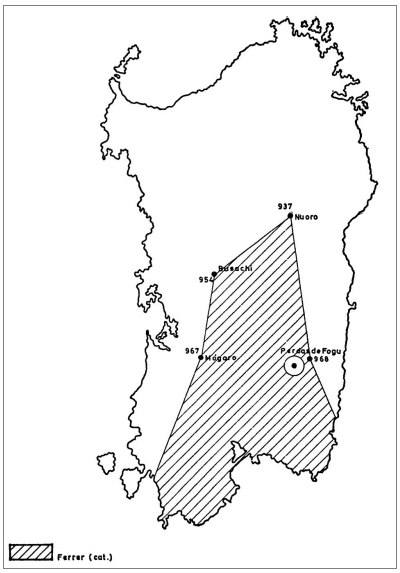

Mapa 11: fuster

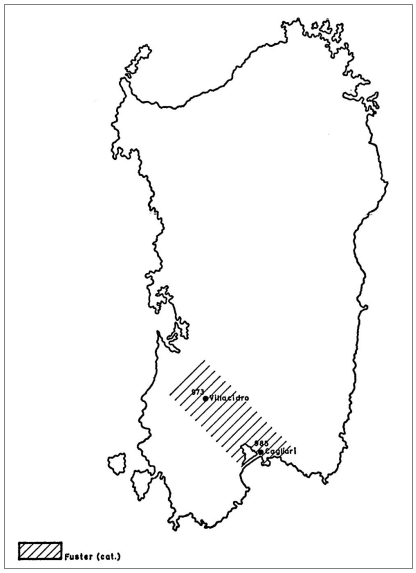

Mapa 12: sabater

Font: Jud, Jakob; Jaberg, Karl. (1928). *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Zofingen.

L'entrada dels catalanismes ha comportat que el sard mantingui algunes formes morfològiques que no li són del tot pròpies per donar entrada a aquests mots estrangers. És el cas del sufix *-esa* que no pateix cap alteració: *grogésa, viudésa, pittikkésa*; *-er* amb la forma *–éri*: *arrelozéri, fustéri, ferréri, obréri, pikaþerdéri, sabattéri; -era* sense alteració: *cošinera, tsivéra;* i, finalment, *-issa* sense alteració*: frontissa.*

També s'observa una tendència a mantenir l'arrel catalana però amb l'addició d'un sufix italianitzat, com és el cas de les següents paraules: *arguttsínu, buttsínu, bakkaliárí, fađrínu, mukkađóre, passađíssu, sağğinu* i els verbs finalitzats en les terminacions pròpies de l'italià: *arrebussare, arrebusari, estremuntsiare, imbarkinai*, *motteggiare, oliare, se(a)grestare.* Finalment cal destacar que també es posa en evidència la característica del sard (però també de l'italià en general) de la conservació de les vocals posttòniques gairebé en la seva totalitat (Lausberg 1985: vol. I, 294), cosa que es mostra en els següents exemples: REPŎSTUM, *rebustu,* RE + PLANUM, *replanu,* SAGINU, *saggginu.*

8.2. El sicilià

Així com es poden trobar nombrosos estudis lingüístics i lèxics sobre el sard a causa de l'interès filològic que presenta la seva proximitat amb les arrels llatines i les característiques diferenciades de l'italià, en sicilià aquesta informació no és tan reeixida. El motiu principal d'aquesta situació és que molts lingüistes, italians o no, consideren el sicilià una variant dialectal de l'italià, cosa que no passa amb el sard. S'ha de tenir en compte el pes que ha tingut el nacionalisme sard que ha fomentat, per exemple, la redacció i creació a l'any 2006 de les normes referents a la modalitat oficial de la llengua sarda: la llengua sarda comuna. En el cas de Sicília la situació és ben diferent, hi ha hagut una menor atenció a la diversitat que presenta el sicilià respecte d'altres variants italianes i una menor producció d'articles filològics i lingüístics que donin compte de la singularitat que presenta aquesta variant dialectal més propera a l'italià. Tot i amb això, alguns autors sicilians han dut a terme alguns estudis sobre lingüística siciliana i, alguns d'ells, sobre els catalanisme.

Un dels estudis més exhaustius que s'ha fet sobre els catalanismes del sicilià va ser el que Alberto Vàrvaro va presentar al IX "Congresso di Storia della Corona d'Aragona" i publicat posteriorment l'any 1974 a la revista *Medioevo Romano* sota el títol de "Prima ricognizione dei catalanismi nel dialetto siciliano". En aquest article es recullen desenes de catalanismes al sicilià, però, tot i que aquesta ha estat la font principal del treball, Vàrvaro limita els camps semàntics on el catalanisme ha tingut més presència a la terminologia del mar, de l'administració i la burocràcia, del comerç i de la vida espiritual. En el treball s'han recollit partir d'altres fonts catalanismes al sicilià de l'àmbit de la cuina i la llar, l'alimentació i les actituds humanes.

L'estudi dels catalanismes del sicilià s'ha vist limitat pel fet que en el *Vocabolario Etimologico Siciliano* queden exclosos de l'àmbit d'estudi aquells lexemes del sicilià d'influència catalana que siguin equiparables amb l'italià. En aquest sentit, el volum de mots que es consideren catalanismes és menor per aquest criteri. Així, tot i que Vàrvaro ha dut a terme el

Vocabolario etimologico siciliano, aquesta és una obra incomparable al *Dizionario etimologico sardo* de Wagner en volum i contingut.

Respecte de l'origen dels mots sicilians en general es pot dir que els articles consultats tenen menys dubtes per determinar si són préstecs del català o del castellà. En aquest sentit tendeixen a dir que els mots són d'origen català més que no pas castellà, segurament pel fet que els vincles polítics i també comercials que han tingut els territoris sicilians i catalans van ser més importants que els que van tenir els territoris sicilians i els hispànics. Vàrvaro (1974: 88) fa una consideració i conclou que els préstecs anteriors a l'any 1500 són catalanismes. En els altres casos caldrà analitzar-ne la forma que pren en sicilià i l'evolució a partir de l'ètim originari per determinar si són préstecs del català o del castellà.

El sicilià ha pres del català determinats mots que incorporen característiques fonètiques i morfològiques de l'italià, com també s'ha explicat en el cas del sard. En aquest sentit, els verbs *accubbári, addunárisi, arrusciari, badaggliari,* mantenen l'arrel fonètica catalana i prenen la forma de les terminacions dels verbs italians. També trobem *difízziu, muccaturi* que, com s'ha comentat anteriorment, han adaptat el mot català a la fonètica vocàlica siciliana.

També, a partir de l'observació dels mots que apareixen a l'atles lingüístic, es poden observar casos on la forma a l'illa de Sicília és semblant a la forma que pren aquest mot a la regió de Nàpols. En aquest sentit, per exemple, s'ha trobat el substantiu *melsa* (veure Mapa 13) i la seva expansió al llarg del territori sicilià i napolità. Aquest fet s'explica per la creació a mitjans de segle XV del Regne de les Dues Sicílies, format per l'illa de Sicília i la regió de Nàpols.

Mapa 13: Mèlsa (Sicília i Nàpols)

Font: Jud, Jakob; Jaberg, Karl. (1928). *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Zofingen.

Finalment cal destacar que el català ha estat la via d'accés a partir de la qual els arabismes han arribat al sard i al sicilià. Alguns dels mots estudiats tenen un origen àrab i a través del català van arribar a aquestes i d'altres llengües romàniques. Els mots del treball que s'han propagat per l'arc mediterrani d'origen àrab són *algutzir,* arronsar (tot i que l'etimologia és incerta), *flassada*, *matalàs,* i *tarifa*.

8.3. El castellà

El contacte físic i històric que han tingut els territoris de parla castellana i catalana s'ha plasmat amb un fort traspàs de mots del català al castellà, i viceversa. Els estudis sobre els catalanismes al castellà tenen força tradició per bé que les fonts lexicogràfiques són limitades en determinats períodes de la història. La màxima dificultat que es presenta per determinar si un mot és un catalanisme en el castellà és la semblança fonètica entre aquestes dues llengües. Per aquest motiu un dels criteris més utilitzats per poder arribar a una conclusió és el criteri cronològic, tot i que topa amb el fet que la documentació que ens és conservada no té continuïtat temporal.

Un dels autors més importants que ha tractats els catalanismes al castellà és Germà Colón, que en el seu article "Elementos constitutivos del español: catalanismos" publicat l'any 1967 realitza el seu estudi més complet sobre els préstecs catalans al castellà. Colón (1967: 213) parla sobre la poca atenció que ha tingut aquest àmbit de la lingüística i afegeix que alguns dels autors que han treballat aquest tema ho han fet sense un coneixement suficient de la llengua catalana. En aquest sentit, el coneixement del català es va veure limitat per la manca d'un diccionari etimològic, cosa que no es va donar fins a l'edició del *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* de Joan Coromines, publicat entre els anys 1980 i 1991. La llengua castellana, en canvi, a mitjans de segle XX ja comptava amb una obra magna del mateix Coromines, el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana,* publicat entre els anys 1954 1957.

En el treball s'han recollit mots dels diversos camps semàntic tot i que la bibliografia recull també molts mots de caràcter bèl·lic que a partir de la veu catalana han arribat al castellà. Amb tot, un dels camps semàntics amb major presència de catalanismes és el marítim, per la geografia que té el territori català i la gran activitat marítima catalana que es va desenvolupar al Mediterrani des de mitjans de segle XI. El català, per tant, va contribuir a enriquir el vocabulari castellà en aquest sentit amb paraules com *cuerda, mujol, lampuga, nao, palangre, rape*, entre d'altres. Amb tot, a partir del segle XIV abunden els catalanismes en totes les esferes del lèxic castellà, com es pot comprovar en els diversos aspectes semàntics estudiats i els mots que s'engloben a l'apartat d'altres.

També s'han pogut recollir mots d'origen català a partir de la datació de la paraula trobada (*remolcar* o *torró*), del criteri fonètic (*feina, mújol, nau, seu, sègol*) i també per la seva propagació a la resta del territori d'influència catalana (*llampuga*).

Per acabar cal dir que a través del català també van penetrar al castellà nombrosos hel·lenismes (*nolito, galera, jarcia*), italianismes (*artesano, balance, bergantín, esquife, escandallo*) i occitanismes (*bosque, dosel, esmalte, forastero, rosicler, salvaje*). En aquesta última llengua, però, s'ha de tenir en compte la dificultat de distingir entre els préstecs del català i de l'occità a causa de la semblança formal i lèxica de les dues llengües. La posició geogràfica de Catalunya fa suposar que el català va ser una via d'accés dels occitanismes al castellà però, tot i que els occitanismes es limiten en el temps (fins al segle XIII) i a uns determinats camps semàntics (com la religió, la cortesia), la fragilitat de l'occità i la manca de documentació i estudis poden donar lloc a confusions a l'hora de determinar si un mot és un occitanisme o un catalanisme.

9. Observacions finals

A mesura que s'anava avançant en el treball s'ha trobat a la bibliografia d'altres mots que eren considerats catalanismes, sobretot a partir de la consulta dels diccionaris etimològics (DES i VES) i de l'Altes Lingüístic Italià (AIS). Alguns exemples trobats són els següents: en sicilià *kattsóla* (*cassola*), *sanzeru* (sa.); en sard *imboddiare*, *imboddikai* (*embolicar);* en les dues llengües *tenalles* (en sard *tanalles* o *tanadzas,* i en sicilià *tinagga).* La realització del treball ha permès veure com les fonts bibliogràfiques on es recullen catalanismes al sard, al sicilià i al castellà són diverses i en cap cas i en cap de les tres llengües els catalanismes es troben recollits en un article conjunt.

Els autors que han treballat l'estudi els préstecs del català a les llengües romàniques ho han fet de manera introductòria, amb la intenció de fer una primera aproximació sobre l'aportació lèxica del català i sense voler realitzar un estudi definitiu al respecte. Així, la tasca d'identificació dels catalanismes al sard, al sicilià i al castellà resta inacabada i caldria, com indiquen molts autors de la bibliografia, fer un treball més exhaustiu sobre aquest àmbit lingüístic, ara que disposem dels elements necessaris per fer-ne un estudi complet (diccionaris etimològics de les llengües esmentades, altes lingüístics, documentació històrica i diccionaris lèxics complets).

10. Bibliografia

ALCOVER, A.M. i MOLL, F. De B. (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol. Palma de Mallorca: Editorial Moll. (versió a internet: http://www.dcvb.iec.cat).

BADIA, Antoni M. (1981). *Gramàtica històrica catalana*. Biblioteca d'Estudis i Investigacions: València.

BATLLE, Carme (1987). "El procès de feudalització. Cap I: Desenvolupament i Expansió". Dins: VILAR, Pierre. *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

BRUGUERA, Jordi (1985). *Història del lèxic català.* Barcelona: Biblioteca Universitària.

COLÓN DOMÉNECH, Germà (1967). "Elementos constitutivos del español: catalanismos". Dins: ALVAR, Manuel, BADIA, Antoni, DE BALBÍN, Rafael, LINDLEY CINTRA, F., dir. (1960-1967). *Enciclopedia Lingüística Hispánica*. Vol 2, p. 193-238. Madrid: CSIC.

COLÓN DOMÉNECH, Germà (1993). *El lèxic català dins la Romània.* València: Universitat de València.

COROMINES, J. (1954-1957). *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana.* 4 vol. Berna: Francke.

COROMINES, Joan i PASCUAL, J. A. (1980-1991). *Diccionario Crítico etimológico castellano e hispánico.* 6 vol. Madrid: Gredos.

COROMINES, Joan (1980-1995). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana.* 10 vol. Barcelona: Curial.

GARGALLO, José-Enrique i BASTARDAS Maria-Reina (coords.). (2007). *Manual de lingüística románica*. Barcelona: Ariel.

JUD, Jakob; JABERG, Karl. (1928). *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*. Zofingen: Zofingen: Gedruck mit Unterstützung der Gesellschaft für Wissenschaftliche Forschung an der Universität Zurich und privater Freunde des Werkes von der Verlagsanstalt Ringier & Co.

LAUSBERG, Heinrich. (2006). *Lingüística Románica*. Vol. I i 2. Madrid: Biblioteca Románica Hispánica, Editorial Gredos.

LLEAL, Coloma (1990). *Breu història de la llengua catalana.* Barcelona: Barcanova.

LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (1991). *El català, llengua romànica.* Barcelona: Barcanova, 1991

MEYER-LÜBKE, W. (1935). *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg.

MONDÉJAR, José (1970). "Préstamos hispánicos al sardo. Estudio de geografia lingüística". *Zeitschrift für romanische Philologie*, LXXXVI, p. 129-167.

SALRACH, Josep M. (1987). "El procès de feudalització. Cap VII: Els comtats catalans: la marxa cap a la independència". Dins VILAR, Pierre. *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

TAVANI, Giuseppe. (1994). *Breu història de la llengua catalana*. Edicions 62: Barcelona.

VÀRVARO, Alberto (1974). "Prima ricognizione dei catalanismi nel dialetto siciliano". *Medioevo Romanzo.* Vol. I, 86-110. Nàpols: Napoli Gaetano Macchiaroli Editore.

VÀRVARO, Alberto (1986). *Vocabolario etimologico siciliano.* 2 vol. Palermo: Centro di studi filologici e linguistici siciliani.

WAGNER, Max Leopold. (1950). *La lingua sarda: storia, spirito e forma*. Berna: Casa editrice.

WAGNER, Max Leopold (1953). "El catalán en los dialectos sardos". Dins: BADIA, A; GRIERA, A;

UDINA, F. *VII Congreso internacional de Lingüística Romànica*. (1953-1955). Vol 2.p. 610-620. Barcelona: Abadia de Sant Cugat del Vallés.

WAGNER, Max Leopold (1960-1964). *Dizionario etimologico sardo.* 3 vol. Heidelberg: Cart Winter Universitätsverlag.